

lopend vuur

jaargang 10, nummer 3, september 2004 Prijs € 2,50

**Op de kuierlatten in Flevoland
Pleidooi voor toegankelijkheid landschap
Plannen ProRail enorme bedreiging**

Meld pl
op
spoorwe

Wandelingen
op
Open Monumenten Dagen
11 en 12 september

TEWOST
VERENIGING VAN WANDELAARS

Lopend Vuur

is het ledenblad van TeVoet, vereniging van wandelaars.
Het verschijnt 4 keer per jaar.
Redactieadres: Middelbosstraat 6, 5469 ED Erp,
tel. 0413-212692, redactielopendvuur@tevoet.nl

TeVoet, vereniging van wandelaars

voor meer en betere onverharde wandelmogelijkheden,
voor behoud en herstel van cultuurhistorische paden.

Meer informatie op www.tevoet.nl.

Het lidmaatschap van TeVoet bedraagt € 12,50 per jaar.

Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór
1 november schriftelijk is opgezegd bij de ledenadministratie.
TeVoet is aangesloten bij de Stichting Wandelplatform-LAW.

Secretariaat TeVoet

Els Bakker, Stoofdijk 46, 4671 CS Dinteloord,
tel. 0167-523486, info@tevoet.nl

Ledenadministratie

Joop Stolk, Zeegat 154, 3224 SM Hellevoetsluis,
tel. 0181-325122, ledenadministratie@tevoet.nl

Bestuur TeVoet

vacature (voorzitter)
Els Bakker, secretaris
Joop Stolk, penningmeester
Harry Benschop
Eeffien Huizing
Jannie Trouwborst

Regiocoördinatoren

TeVoet werkt met contactpersonen in de regio:

Groningen

Eduard Korpel, A. Toriedreef 31, 7944 KJ Meppel,
tel. 0522-251304, [groningen@tevoet.nl](mailto: groningen@tevoet.nl)

Friesland

Willem de Haan, Súdterp 4, 8821 LH Kimswert,
tel. 0517-641502, friesland@tevoet.nl

Drenthe

Eduard Korpel, A. Toriedreef 31, 7944 KJ Meppel,
tel. 0522-251304, drenthe@tevoet.nl

Overijssel

Gé Westgeest, Ganzenmarkt 22, 7631 EN Ootmarsum,
tel. 0541-293351, overijssel@tevoet.nl

Flevoland

Jan Frederik Lubbers, Siriusstraat 3, 8303 ZZ Emmeloord,
tel. 0527-697706, flevoland@tevoet.nl

Gelderland

Ton Schipper, Kleine Kampen 116, 3911 PM Rhenen,
tel. 0317-617644, gelderland@tevoet.nl

Utrecht

Ineke Thierauf, Vlasstraat 14, 3572 TT Utrecht,
tel. 030-2730658, [utrecht@tevoet.nl](mailto: utrecht@tevoet.nl)

Noord-Holland

Fred Triep, Zonhovenstraat 29, 1066 MA Amsterdam,
tel. 020-6155502, noord-holland@tevoet.nl

Zuid-Holland-Noord

Jaap Mels, Leeuwerikstraat 2, 2333 VX Leiden,
tel. 071-5171081, zuid-holland-noord@tevoet.nl

Zuid-Holland-Zuid

Jannie Trouwborst, Kikkerveen 225, 3205 XB Spijkenisse,
tel. 0181-641053, zuid-holland-zuid@tevoet.nl

Zeeland

Pieter van Rijswijk, Bruelistraat 10, 4421 CR Kapelle
tel. 0113-343475, zeeland@tevoet.nl

Noord-Brabant

Harry Benschop, Middelbosstraat 6, 5469 ED Erp,
tel. 0413-212692, noord-brabant@tevoet.nl

Limburg

vacature, e-mailadres: [limburg@tevoet.nl](mailto: limburg@tevoet.nl)

Van de redactie

Hét streven van TeVoet – meer en betere wandelmogelijkheden in het buitengebied – ondervindt steeds meer weerklank. Dirk Sijmons, de net benoemde Rijksadviseur voor het landschap, 'roept overal waar hij komt dat toegankelijkheid topprioriteit moet zijn'. In de in april door de rijksoverheid uitgebrachte Agenda Vitaal Platteland is toegankelijkheid van het platteland, juist buiten de plattelandswegen om, een van de speerpunten.

Goed nieuws dus. Alleen: woorden zijn niet genoeg. Die moeten financieel worden vertaald. Er is geld nodig voor de inrichting van paden en voor vergoedingen aan de eigenaar. Op die punten laat de Agenda Vitaal Platteland een steek vallen. Het recept van Sijmons is: zoek het in fiscale maatregelen.

Het werk van TeVoet zit er zeker nog niet op. We zullen moeten blijven roepen dat toegankelijkheid topprio nummer één is. Aandringen op goede regelingen, zowel op landelijk niveau als bij de provincies als 'regisseur van de Agenda Vitaal Platteland'. Ervoor zorgen dat het nieuwe Investeringsbudget Landelijk Gebied – vanaf 2007 operationeel als opvolger van de Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid – voldoende aanknopingspunten biedt voor 'wandelaatregelen'.

Maar ook suggesties doen voor aantrekkelijke verbindingen en netwerken. Plannen kritisch volgen opdat er daadwerkelijk zaken totstandkomen waar de wandelaar wat aan heeft.

Last but not least overheden en andere partijen er met de juiste, ter zake doende argumenten op wijzen dat 'wat met de ene hand wordt gegeven, niet door de andere wordt afgepakt'. De dreigende opheffing van veel spoor kruisingen in onverharde paden is in dat licht te gek voor woorden.

Inhoud

Dirk Sijmons: 'Wandelen wordt een enorm item'	1
Pionierspad, wandelen van Steenwijk naar Muiden	3
Plannen ProRail enorme bedreiging voor wandelinfrastructuur	7
Noord-Hollands gedeputeerde Schipper over wandelen	12
Op pad met de pont	14
'Onbelemmerd en vrij' over padland Holysloot	15
Lopend Vuur route: voetpad bij Kloetinge verraadt dijk uit 1135	16
Wandelen met als thema 'Verdediging' 7 wandelingen op Open Monumentendagen	25
Verenigingsnieuws	
Uit de regio	20
Van het bestuur	31
Activiteitenkalender	31

Foto omslag: Spoor kruisingen in zandwegen staan op de tocht

Vormgeving en druk: Drukkerij Verhage & Zoon, Middelburg

Extra exemplaren van dit nummer van Lopend Vuur kunnen worden besteld door overmaking van € 4,00 (incl. verzendkosten) op giro 372685 van TeVoet in Hellevoetsluis o.v.v. LV-sept + het eigen telefoonnummer

Volgend nummer verschijnt december 2004. Inleveren kopij vóór 1 november 2004

'Wandelen wordt een enorm item'

"De toegankelijkheid van het landschap zou een principieel project moeten zijn", valt Dirk Sijmons met de deur in huis. In de eeuwenoude Utrechtse kloosterpoort, waarin zijn kantoor is gevestigd, zit TeVoet in de persoon van Sylvia Borg met hem rond de tafel. Sijmons, landschapsarchitect en sinds 1 april van dit jaar Rijksadviseur voor het Landschap, maakt zich sterk voor een grondige ontsluiting van het landschap voor de wandelaar.

Grondige ontsluiting

"Het landschap zou weer net zo openbaar toegankelijk moeten worden als zo'n 50 jaar geleden. Door ruilverkavelingen en landinrichtingen is sinds die tijd 35.000 kilometer aan onverharde paden verloren gegaan. De infrastructuur van landarbeiders is verdwenen, omdat die niet meer nodig was. Er is zoveel mogelijk grond in cultuur gebracht. Het landschap is in hoge mate geprivatiseerd en zit op slot voor mensen die ervan willen genieten. "Zo'n 20 jaar geleden begon de discussie over ontsluiten van natuurgebieden voor wandelaars, daar is nu heel veel bereikt. Maar het landschap buiten de natuurgebieden is niet ontsloten. Wel hebben we het ergste gehad. Er zijn inmiddels allerlei initiatieven geweest waardoor de toegankelijkheid weer is toegenomen. Zoals de LAW's. Deze sprokkelers echter bestaande stukken bij elkaar, maar ontwikkelen geen nieuwe paden. "Als we nieuwe paden stukje bij beetje bijeen moeten sprokkelers, door stukjes pad te kopen en dergelijke, duurt het allemaal veel te lang. Het moet dus op een andere manier. Een betere toegankelijkheid van het landschap is bovendien niet alleen voor de stedeling interessant, maar ook voor de boeren zal het heel positief zijn. Het is namelijk de enige manier om producent en consument oog-in-oog te laten staan. Het brengt boer en burger dichtbij elkaar."

Bakkum of Nice

35.000 kilometer onverharde paden erbij. Het lijkt ook Sijmons onhaalbaar, maar het zou volgens hem toch het streven moeten zijn. Sijmons noemt twee belangrijke redenen hiervoor: "Niet alleen omdat het wandelen zelf een grote vlucht aan het nemen is. Je ziet als er aanbod van een wandelpad is, dan volgt de vraag vanzelf. Zie het succes van bekende wandelroutes. Op het Pieterpad, en daar niet alleen, is het

filelopen." Sijmons is ervan overtuigd dat bij een groter aanbod van wandelpaden, er nog veel meer wandelaars zullen volgen. "Zodra ergens een pad wordt geopend, komen er wandelaars op af. Steeds meer mensen ontdekken dat wandelen (en hardlopen) de beste sport is: man is a running animal. "Maar wat je ook ziet is dat Nederland heel snel marktaandeel in toeristische sfeer aan het verliezen is. De meerdaagse tussendoor vakantie van de Duitsers aan onze kust heeft het toeristische aanbod altijd bepaald, maar dit neemt af. Voor de prijs van vijf strippenkaarten kun je nu naar allerlei interessante Europese steden. Je kunt voor het zelfde geld kiezen tussen een verblijf op camping Bakkum of met het vliegtuig naar Nice. Dit is heel erg in disbalans. Het toeristisch-recreatief product Nederland moet daarom nodig versterkt worden. We moeten andere belangstelling kweken dan alleen voor de duinen en de kust. Het hele gebied achter de duinen en het rivierengebied leent zich hier uitstekend voor. Alleen speelt de toegankelijkheid hierin wederom een cruciale rol."

Jutlandisering toeristische structuur

Sijmons maakt een uitstapje naar Italië. Vanuit de slow-food beweging, die zich inzet voor behoud van traditionele producten is nu de slow-region beweging ontstaan. Hierbij gaat het om het behouden van de traditionele productbereiding in combinatie met een goede bestaansgrond voor de boer. In Italië is in bepaalde regio's het landschap heel goed toegankelijk. De toerist kan er onderdak krijgen bij de boer en genieten van traditionele culinaire geneugten.

Door deze combinatie is het hier gelukt om het geld van de toeristen terug te sluisen naar de boer. Iets dergelijks moet in Nederland ook mogelijk zijn. Natuurlijk zijn we geen Italië, maar toch, de combinatie landschap, cultuurhistorie, bijzondere streekproducten en ons waterverhaal biedt volgens Sijmons goede perspectieven. Deze combinatie kan zeker concurreren met goedkope buitenlandse bestemmingen. "Onze eeuwenoude strijd met het water en de stijging van de zeespiegel in de nabije toekomst is natuurlijk uitermate boeiend. Wat traditionele producten betreft, is er wel enig verschil met Italië. Traditionele producten waarvan gedurende 100 jaar het productieproces niet is gewijzigd, kunnen gecertificeerd worden, zogenaamde BOB's. Waar Italië 307

Rijksadviseur voor het Landschap Dirk Sijmons

van dergelijke gecertificeerde producten heeft, hebben wij er slechts 7, waaronder de Leidse belegen kaas en de Goudse oplegkaas, maar toch. Ook hierbij speelt toegankelijkheid een cruciale rol. Er is een tegenactie nodig om Jutlandisering van de toeristische structuur tegen te gaan."

Winterse toegankelijkheid

Dit klinkt natuurlijk als muziek in de oren van TeVoet. Maar hoe is dit te realiseren? Dirk Sijmons heeft zijn ideeën uitgewerkt voor het Groene Hart. Aan de hand van een power-point-presentatie laat hij mij zien hoe het Groene Hart ontsloten zou kunnen worden. Een netwerk van paden kan het nu grotendeels ontoegankelijke Groene Hart een bijna 'winterse' toegankelijkheid geven. Als het vriest veranderd het landschap

immers op slag in een uiterst toegankelijk landschap door de bevroren waterwegen.

Sijmons: "In het begin van de vorige eeuw bestond de Hollandse binnenduinrand uit slechts 5 landgoederen. Deze werden steeds meer verkaveld en bebouwd. Over de bebouwing van de landgoederen moesten de eigenaren successiebelasting betalen. Natuurbeschermers hebben zich toen hard gemaakt voor de Natuurschoonwet, om hiermee bebouwing van de landgoederen tegen te gaan. Deze wet bepaalt namelijk dat landgoedeigenaren werden gevrijwaard van successiebelasting als zij het landgoed niet bebouwden en het openstelden voor publiek. De wet werd een succes.

"Iets dergelijks moeten we nu met boeren doen: je moet een betere toegankelijkheid van het landschap financieel aantrekkelijk maken. Dat kan door te ontmoeting in de vennootschapsbelasting en vrijstelling van de successiebelasting in het vooruitzicht te stellen voor boeren die wandelpaden over hun land maken. Hoe meer ze samenwerken met omringende boeren, hoe beter het netwerk van paden wordt en hoe meer belasting ze terug kunnen krijgen.

"Ik heb voor het Groene Hart berekend om hoeveel geld dit zou gaan aan derving van belastinggeld. Het zou dan gaan om 25 miljoen euro per jaar gedurende 30 jaar. Maar dan is het landschap in het Groene Hart ook optimaal toegankelijk."

Veenschoen

Sijmons heeft nog meer ideeën. "Ook op een andere manier kun je een betere toegankelijkheid financieel aantrekkelijk maken. Boeren zouden bijvoorbeeld 'veensafari's' kunnen organiseren, waarbij je buiten de paden door het veengebied wandelt, inclusief slootje springen en lopend op een zogenaamde 'veenschoen'. Dit is een soort sneeuwschoen die wij speciaal hebben ontwikkeld voor dit soort wandelingen."

Maar hoe zorg je nou dat dit plan vaste grond onder de voeten krijgt?

"Uiteindelijk zal er een speciale wet voor aangenomen moeten worden in de Tweede Kamer", zegt Sijmons. "Nu kunnen we het beste op zoveel mogelijk plaatsen roepen dat toegankelijkheid een topprioriteit zou moeten zijn. Ik doe dat overal waar ik kom. TeVoet zou dat ook kunnen doen."

Rijksadviseur

Dirk Sijmons is sinds 1 april Rijksadviseur voor het Landschap. Wat houdt dit precies in? "Ik doe deze functie voor 2 dagen in de week. De eerste focus is dat ik de taak heb om te adviseren bij een aantal grote Rijksprojecten uit de Architectuurnota met als doel de kwaliteit van het landschap te verhogen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de reconstructie van de zandgebieden, de route van de A12, de Hollandse Waterlinie, de openbare ruimte van de stad, de Zuiderzeelijn. Ik geef gevraagd en onge-

vraagd advies. Bij de bespreking van de Nota Ruimte in de vaste kamercommissie heb ik bijvoorbeeld geadviseerd om geen bedrijventerrein in de Hoekse Waard te ontwikkelen, omdat dit landschap te waardevol is. Dan kun je beter het bestaande bedrijventerrein bij Moerdijk uitbreiden."

TeVoet was tenslotte ook wel benieuwd wat de Rijksadviseur voor het Landschap nu van de huidige kwaliteit van het landschap in Nederland vindt. Sijmons: "Op dit moment wordt er tamelijk liefdeloos mee omgesprongen. Minder liefdevol dan ten tijde van de grote ruilverkavelingen. Er is een ravage aangericht die zijn weerga niet kent, door de landbouw. Maar er zijn ook hele mooie dingen tot stand gekomen door diezelfde landbouw. Er is planmatig nu helaas weinig begeleiding bij ingrepen in het landschap. De natuurlijke inhoud is enorm achteruitgegaan, evenals de toegankelijkheid. Er is netto gezien een enorme kwaliteitsslag nodig om weer op adem te komen. Een extra probleem voor de toekomst is de enorm hoge grondprijs. Dit kan er wel eens voor zorgen dat boeren en daarmee het arcadische cultuurlandschap alsnog gaan verdwijnen. De grondprijs wordt domweg te hoog om een rendabel boerenbedrijf op te vestigen. En daar schud ook ik niet zomaar een oplossing voor uit mijn mouw."

Waterberging, natuur en recreatie gaan samen bij Oude Aa

Het gebied van de Oude Aa oosten van Paterswolde wordt ingericht als natuurgebied en noodberging van overtollig oppervlaktewater bij langdurige regenval. Ook wandelaars en fietsers kunnen binnenkort van het gebied gebruik maken. Daarvoor worden wandel- en fietspaden aangelegd. Als eerste staat de aanleg van een wandelpad van Landgoed De Duinen in Paterswolde naar het oosten, met een houten bruggetje over de meanderende Oude Aa op het programma.

De twee helften van de Oude Aa zijn inmiddels met elkaar verbonden. Daarvoor is de oude beek door de Eelder Schipsloot gegraven en is de sloot afgedamd om het water van de Drentsche Aa straks ongehinderd in noordelijke richting te laten stromen. Sinds 1861 mondt de Drentsche Aa uit in het Noord-Willemskanaal ter hoogte van de Witte Molen tussen Haren en Glimmen. Op die plek is onder het kanaal een dikke buis gelegd om het rivierwater naar de hergraven Oude Aa te leiden.

Bron: *Dagblad van het Noorden* 30 juni 2004

Gemeente eist herstel eeuwenoud kerkenpad

Na een jaar praten zijn B&W van Appingedam het beu: zij eisen dat een inwoner van Tjamsweer zo snel mogelijk een deel van het eeuwenoude Dominee Syperdapad herstelt. Circa een jaar geleden heeft deze de klinkers van het pad verwijderd en de grond met gras ingezaaid. B&W willen de bewoner met bestuursdwang ertoe bewegen het oude kerkenpad te herstellen.

Een gemeentelijke woordvoerder noemt het pad 'van grote cultuurhistorische waarde'. "Toeristen maakten er regelmatig gebruik van. Het pad liep over het terrein van de bewoner, maar daarom had hij nog niet het recht dit gedeelte te slopen. Iedereen mag van dit pad gebruikmaken. De bewoner heeft echter een hek dwars over het pad geplaatst, de klinkers verwijderd en deze achter het huis gegooid." Volgens de ambtenaar is ca. 35 meter pad verdwenen.

Bron: *Dagblad van het Noorden* 15 juli 2004

Pionierspad, wandelen van Steenwijk naar Muiden

In de voormalige boerderij de Meeuwenhoeve viste mevrouw Van Duin, de weduwe van de oud-hoofddirecteur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, op 23 juni uit een grote teil met water symbolisch de gids van het Pionierspad van de 'zeebodem'. Daarmee was officieel het Pionierspad, de opvolger van het Flevopad, geopend.

Bij het verschijnen van LAW 1-2, het Flevopad, in 1993, schreef toenmalig Commissaris van de Koningin Han Lammers in zijn voorwoord: 'Zij die onbekend zijn met dit gebied stellen zich doorgaans een eindeloze, winderige en saaie vlakte voor, die absoluut oninteressant is.' En al schreef hij dat Flevoland de buitenstaander voortdurend voor aangename verrassingen stelt, er een variatie aan landschapsvormen en natuurschoon is en de weidsheid velen aanspreekt, heeft het meer dan tien jaar geduurd voor er een herziene editie van het Flevopad verscheen.

Pionieren

Op komische wijze werd de genodigden bij de presentatie van het Pionierspad duidelijk gemaakt waaraan een wandeling moet voldoen. Een pad moet avontuurlijk zijn, dus vol met koeienvlaaien, slootjes en bruggetjes; verrassend zijn, met bossen op de zeebodem lukt dat wel; en water- en stormvast, barre weersomstandigheden moeten er getrotseerd worden. Om deze woorden kracht bij te zetten, stormde, regende en donderde het aan het begin van de toespraak van de kersverse voorzitter Arie de Jong van het Wandelplatform-LAW. Gelukkig voor hem en met hem alle genodigden, kon het inlopen van het pad ondanks dreigende lichten toch droog gebeuren. Bij de tracékeuze van het Pionierspad is volgens De Jong vooral gekeken naar de bezienswaardigheden en bijzonderheden die iets uit de pioniersjaren laten zien, zoals de eerste boerenbedrijven en de

vernieuwingen in de landbouw. Het Pionierspad wil de geschiedenis van de pioniers eigen maken, waarbij het begrip pionier ruim moet worden opgevat. Allereerst waren er vooral de agrariërs die pionierden op het nieuwe land. Uitverkoren waren zij, want voor je een boerderij kreeg toegewezen, werd je geselecteerd op vakbekwaamheid en financiële draagkracht. Een nieuwe generatie boeren pioniert in de biologische landbouw, stedelingen in Lelystad en vooral Almere voelen zich pioniers en in het nieuwe land wordt 'oude landbouwgrond' veranderd in nieuwe natuur. Over al deze zaken geeft de nieuwe gids informatie.

Flevosporen

Het Pionierspad gaat terug op het Flevospoor. Dat is op initiatief van de RIJP, de Rijksdienst van de IJsselmeerpolders, in de jaren zeventig tot stand gebracht. Op de wandeling vertelde de weduwe van de oud-hoofddirecteur Van Duin van de RIJP aan TeVoet hoe dat zo gekomen was. "Mijn man en ik waren wandelaars. We wandelden veel in het buitenland. In de beginjaren van de polders was je erg op elkaar aangewezen. Met vrienden wilden we graag in de directe omgeving kunnen wandelen. We hadden zelfs een wandelgroepje, de LAL'ers, lange-afstandlopers. Mijn man heeft die wandelpaden toen in zijn functie als directeur letterlijk en figuurlijk 'op de kaart' gezet. Een studiereis naar Amerika, hij had toen van een long distance footpath van de oostkust naar de westkust gehoord, had hem helemaal enthousiast gemaakt." De polder moest nog helemaal worden ingericht. Bij dat inrichten was er niet alleen oog voor de landbouw. Ook de recreatie kreeg de aandacht, stroken voor wandelaars en fietsers werden speciaal vrijgehouden. Uit die ingetekende wandelpaden zijn later de Flevosporen ontstaan. "Mijn man heeft meermalen een van die Flevosporen geopend."

Kavelranden

Het Pionierspad loopt van Steenwijk naar Muiden en is 200 km lang. Het is het middendeel van wat het Wandelplatform in de vorige druk als diagonaalpad aanduidde: 1-1 Zevenwoudenpad, 1-2 Flevopad (nu omgedoopt in Pionierspad) en 1-3 Floris V-pad, van Lauwersoog aan de Waddenzee tot Bergen op Zoom bij de Oosterschelde. Bij de grondige herziening heeft men teruggerepen op de route van het Flevo-Schoklandpad uit 1984.

Dankzij de samenwerking met de agrarische organisatie NLTO, de Stichting Biologisch Boeren en Landschapsbeheer Flevoland stelden verschillende boeren hun kavelpaden en akkerranden voor het Pionierspad open. "Dit maakt het wandelen aantrekkelijker en exclusiever", zegt De Jong. Vooral in de Noordoostpolder is de hoeveelheid asfalt daardoor flink gedaald.

Die kavelpaden en akkerranden zijn, met andere mogelijkheden om over boerenland te lopen, opgenomen in de nieuwe Flevolandse 'Op de kuierlatten'-routes. Twaalf van deze routes zijn gelijktijdig met het Pionierspad gepresenteerd, zie pag. 5.

"Helemaal nieuw zijn enkele van die routes niet", gaf voorzitter Van Oogen van Landschapsbeheer Flevoland bij de presentatie aan. "Al enkele jaren kan er op diverse plaatsen in Flevoland over boerenland worden gelopen. Alleen de belangstelling van de wandelaars viel tegen." Volgens haar idee vooral omdat 'wandelaars het ongewoon vinden om over boerenland te lopen'. De bekendheid, maar nog meer de aanduidingen ter plekke dat je over het land kon, waren ook zo goed als afwezig. "Van de kant van de agrariërs kwamen steeds signalen in de trend van: jammer dat alleen wij ervan kunnen genieten." Het heeft geleid tot twaalf routes van 3 tot 9 km. Langs de route wijzen voetstappen de weg. En bij de boerderij, daar is ook parkeergelegenheid, staat een informatiebord over de route en de bedrijven. Vermeldenswaard is nog dat de agrariërs volgens mevrouw Van Oogen geen extra vergoedingen krijgen voor het openstellen van hun land voor wandelaars.

De route

Kop van Overijssel

Tot Lelystad volgt het pad in grote lijnen de vorige edities. Wie in Steenwijk begint, maakt meteen kennis met een belangrijke aardkundige waarde, een bult van gestuwd keileem uit de ijstijd. Steenwijk wil over de rondweg op de Steenwijkerkamp uitbreiden. Vanwege de aantasting van dit aardkundige monument en vanwege de wateraanvoer voor het veengebied De Wieden wordt hier tegen geprotesteerd, o.a. door Natuurmonumenten. Regenwater van de kamp sijpelt nu in de ondergrond en komt als kwelwater in De Wieden weer te voorschijn. Het zorgt daardoor voor een belangrijke aanvoer van zuiver water in het moerasgebied. Het pad doorkruist dit laagveengebied in de Kop van Overijssel. Wie Giethoorn niet in de drukke zomerweekeinden bezoekt, kan hier de speciale sfeer van Hollands Venetië proeven. Na de rustiger Dwarsgracht en het pontje over de Walengracht bij Jonen, volgt tot de Noordoostpolder een verhard deel. Op de smalle betonfietspaden in het veengebied wordt het wedijveren om de ruimte met de fietsers. Maar daarna kan de wandelaar zijn hart ophalen aan de verbeteringen in de Noordoostpolder.

Kraggenburgerveld

Eerst de grasdijk langs het Kadoelermeer en daarna onverhard, kronkelend door het Voorsterbos en de

nieuwe natuur van het Kraggenburgerveld dankzij de medewerking van Natuurmonumenten. Opvallend zijn hier de alternatieve rondwandelingen (kaart 5) waarbij gebruik wordt gemaakt van LAW 8, het Zuiderzeepad, hier over een verhard fietspad, en over de grasdijk langs het Zwarte Water en langs Oud-Kraggenburg, onderdelen die TeVoet opnam in een wandeling voor de voetpadendagen 2000 die terug te vinden is in 'Weg van het Asfalt 2'. Helaas bleek het nog niet mogelijk na het Voorsterbos de route onverhard langs de Zwolse Vaart of over boerenland te leiden.

Mammouthweg

Vervolgens kwam de 'saaië Mammouthweg', waarbij de oude gids zelfs aangaf hoe de wandelaar door de bus te nemen deze weg kon vermijden. Enige jaren geleden attendeerde TeVoet-Flevoland het Wandelplatform erop dat boeren langs akkers spuitvrije zones moesten laten. Met de suggestie dat het daardoor misschien mogelijk zou worden de route te verleggen van het asfalt naar de akkers aan de noordzijde van de Enservaart.

De nieuwe gids laat zien dat dit gelukt is, waardoor er een aantrekkelijke verbinding naar Werelderfgoed Schokland is ontstaan. De Enservaart is aangewezen als ecologische verbindingzone.

Veel agrariërs langs de vaart doen mee

aan regelingen als akkerflorarand, bonte hooirand of kruidenrijke zoom. Ook op Schokland en naar de dijk langs het Ketelmeer is de route aangepast, maar deze verbeteringen waren in de afgelopen tien jaar al ingevoerd.

Flevoland

Na de Ketelbrug – uitkijken op de parallelweg, want op voetgangers over deze brug heeft men niet gerekend – duikt de wandelaar Flevoland in. Aan de boerderijen is de ontwikkeling van de landbouw te zien. Geen hoge schuren meer om het graan op te slaan tot het dorsen, de combine maaide en dorste meteen op het land en bij de veeboeren zien we grote lage schuren om de ruim honderd koeien te huisvesten. De schelpenfietspaden zijn in dit deel veranderd in betonpaden.

vervolg op pag. 6

Inwandelen van Pionierspad

Wandelaar te gast bij Flevolandse boer

Tegelijk met het openen van het Pionierspad zijn de 'Op de Kuierlatten'-wandelingen gepresenteerd. *Op de Kuierlatten* staat voor struinen door boerenland. De routes zijn een aanrader voor wie graag buiten de gebaande paden treedt. Op initiatief van Flevolandse boeren zijn 12 korte wandeltochten (tussen de 1 en 9 km) over agrarisch terrein uitgezet. De wandelaar wordt hierbij door boeren langs de route uitgenodigd om een kijkje te nemen op het land of gewoon lekker uit te waaien en te genieten van de natuur, het weidse polderlandschap en de gewassen op de akkers.

Nog leuker wordt het als je weet wie deze boeren zijn en waarom zij hun kostbare land openstellen voor 'onbekenden'. Reden voor uitgeverij Graphen om in samenwerking met Landschapsbeheer Flevoland een pocket uit te geven waarin de wandelingen worden beschreven en tevens de betrokken boeren aan het woord komen. De Flevolandse boer is niet alleen een moderne ondernemer, maar óók natuurbeheerder, zo blijkt eruit. 'Veel burgers denken dat de boeren alleen maar rotgein uithalen, het milieu verpesten en zo. Zij weten echter niet waar ze over praten. De landbouw doet veel meer mooie dan slechte dingen.'

Een van de boeren zegt bijvoorbeeld: 'Aan Nederlandse producten mankeert eigenlijk nooit wat. De eisen zijn streng. In Nederlandse winkels liggen echter nog steeds producten uit landen waar met andere middelen en onder minder strenge voorwaarden wordt geteeld. Dat is wel eens frustrerend, maar het zij zo.' Daarmee verwoorden Kuierlattendelnemers in de pocket waarom zij wandelaars toelaten op hun land. Bouwe Bakker, directeur van Landschapsbeheer Flevoland dat de initiatiefnemers faciliteerde met projectbegeleiding: 'We kennen allemaal het spreekwoord 'wat de boer niet kent, dat eet hij niet'. Ik stel voor te spreken over 'wat de burger niet kent, eet hij niet'.

Biologisch en gangbaar telende boeren laten met hun verhalen zien, dat ze meer zijn dan boer. Ze zijn moderne ondernemers, met oog voor natuur en milieu.

'De boeren hier, horen in dit landschap. Ze doen al jaren aan een vorm van natuurbeheer. Het is tenslotte je eigen land. Je woont er. Je werkt er. Dus maak je er iets moois van', aldus één van de initiatiefnemers. 'De groene ruimte is van ons allen. Je verzorgt het voor alle Nederlanders. Het milieu is voor iedereen van belang', voegt een biologisch boerende akkerbouwer toe.

De wandelingen van *Op de Kuierlatten* liggen verspreid over Flevoland: twee wandelingen zijn in Zuid-Flevoland uitgezet, vier wandelingen in Oost-Flevoland en de overige acht in de Noordoostpolder. Een aantal van de wandelingen is gekoppeld aan het Pionierspad. De routes zijn met voetstappen gemarkeerd. Aan het begin van elke route treft de wandelaar een informatiebord aan met daarop o.a. uitleg over de route. *Op de Kuierlatten* is een voorbeeld van hoe landbouw, natuur en wandelen goed samen kunnen gaan. De deelnemende boeren hebben paden vrij gemaakt waardoor de wandelaar de kans krijgt een 'ander' boerenland te zien. De routes voeren door landerijen, langs bloeiende akkerranden, grasstroken en soms door stukjes bos. Dat betekent dat de wandelaar, passend bij struinen, goed wandelschoeisel nodig heeft en niet bang moet zijn voor modderige paden en paden met nat gras. De wandelaar kan de route uitstekend combineren met een andere activiteit bij één van de deelnemende boerenbedrijven. Veel van de betrokken boeren hebben 'hun wandelroutes' namelijk aangekleed met leuke extra's als een kaarsenmakerij, theeschenkerij, verkoop van eigen producten of bezichtiging van het boerenbedrijf. Óók deze wetenswaardigheden staan in de pocket vermeld.

Ook de prachtige website www.opdekuierlatten.nl geeft via aanklikken op wandellocaties een goed overzicht van de routes. Door op de naam van een route

of een rode stip te klikken, komt er via doorklikken veel informatie beschikbaar. Bij karakter wordt de route met achtergrondinformatie beschreven, foto's geven een indruk van het landschap. Wie op adres klikt, krijgt ook een overzichtskaartje waarop het startpunt met een rondje is aangegeven. Dat is handig, want de schematische routekaartjes in zowel de pocket als op de site geven niet duidelijk aan waar kan worden gestart. Vooral de concentratie van routes in de Noordoostpolder heeft de mogelijkheid van grotere onverharde rondwandelingen en lijnwandelingen daar doen toenemen. TeVoet-Flevoland zal in de toekomst voor de leden hier wandelingen organiseren. Ook in het wandeloverleg binnen de gemeente Noordoostpolder, waar TeVoet deel vanuit maakt, zal TeVoet de nieuw ontstane mogelijkheden inbrengen, maar ook wijzen op knelpunten en ontbrekende schakels.

Op de kuierlatten praktisch

- De meeste routes zijn slecht met het openbaar vervoer bereikbaar. Een overzicht van de wandelingen is te vinden in de gezamenlijke folder van het Pionierspad en *Op de Kuierlatten*, een uitgave van Wandelplatform-LAW.
- Veel informatie is ook te halen van de website www.opdekuierlatten.nl en in de pocket 'Op de kuierlatten, unieke wandelpaden door het Flevolands boerenland'. Uitgeverij Graphen i.s.m. Landschapsbeheer Flevoland, ISBN 90-77606-02-5. Prijs € 7,50. Verkrijgbaar bij de Flevolandse VVV's.

De initiatiefnemers van *Op de kuierlatten* zijn erg benieuwd naar de ervaringen van de gebruikers. Mocht u een route hebben gelopen, dan verzoek ik u uw ervaringen als volgt door te geven: Gelopen route:

Datum:

Kon u de startplek goed vinden?

Kon u de route goed lopen?

Is de markering duidelijk?

Wat is uw mening over de kwaliteit van het pad?

Overige opmerkingen:

Mocht u reageren, dan ook graag aangeven wat er goed was, en/of waar zich problemen voordeden en welke.

Uw reactie kunt u doorgeven aan de regio-coördinator Flevoland per e-mail: flevoland@tevoet.nl

vervolg van pag. 4

Vanaf Lelystad vindt de grootste aanpassing plaats. Wie veel om bezienswaardigheden geeft, kiest de route langs de noordkant langs de Bataviawerf, het Nieuw Land Poldermuseum en de oost-rand van de Oostvaardersplassen.. Wie voor de zuidkant kiest, loopt door het Natuurpark Lelystad. Door koppeling is een rondwandeling mogelijk. Vanaf het Natuurpark tot de Stichtse Brug volgt de route in grote lijnen het oude Flevo-Schoklandpad uit 1984. Ook hier zijn akkerranden van een agrariër in de route opgenomen.

Een flink aantal kilometers gaat door het Horsterwold, het grootste natuurloofbos in Nederland. Natuur is er overigens in dit cultuurland volop te zien. Dieren en planten hebben hun plaats gevonden. Vossen en roofvogels zijn geen uitzondering. "In de Flevopolders zie je meer reeën dan op de Veluwe", zegt Menno Zeeman, stafmedewerker van het Wandelplatform. Langs de randmeren en bossen van Almere wordt Flevoland verlaten. Het laatste deel tot Muiden loopt samen met het Zuiderzeepad. Wie zin heeft, wandelt vanaf Muiden door over het Floris V-pad.

Randmerenvariant verdwenen

In de nieuwe gids is geen randmerenvariant van Zeewolde naar Kamperhoek opgenomen. Samensteller en gidsredacteur Rutger Burgers: "De route past niet meer binnen het huidige bosbeheer en

de weg over de dijk bij het Ketelmeer is te druk. Trouwens, we wilden de route eenduidiger maken." Er zijn wel plannen en ideeën om de route nieuw leven in te blazen, maar dan als struin- of kampeerwandroute.

Ook de Flevosporen Lelystad-Harderhaven en Dronten-Lelystad, in het veld aangegeven met het geelrood van de streekpaden, zijn uit de gids verdwenen. En de verbinding tussen Lelystad en Almere langs de Oostvaardersplassen is geschrapt. Niet ten onrechte, want – terwijl veel wandelaars alleen al door de naam Oostvaardersplassen dachten een aantrekkelijke tocht voorgeschoteld te krijgen – de route volgde vele kilometers lang een betonnen fietspad waarop je geen enkele blik op het natuurgebied werd gegund.

Opmaak

De nieuwe gids is in kleur verschenen. In tegenstelling tot de nieuwste streek-

padgidsen ademt deze gids rust uit. De wandelaar kan zich concentreren op route en tekst en wordt niet afgeleid door een wirwar van kleuren. De rustige topokaarten werken hier ook aan mee. De digitale kaarten van de topografische dienst zijn bewerkt, wat leidt tot zachte kleuren en lichte vereenvoudiging. Alle verharde wegen zijn geel, bebouwing is in grijs tinten, harde donkere lijnen ontbreken en er is gekozen voor een rustig lettertype. Bij de schaal van de kaarten is het wel opletten. Er is een afwisseling van schaal 1:50.000 en 1:25.000, waarbij de keuze lijkt bepaald door de moeilijkheidsgraad van de route in het veld. De schaal staat onder aan de kaarten vermeld, maar ook de grootte van de vierkanten wijst er op.

Meer dan tien jaar liet een nieuwe druk op zich wachten. Zullen de wandelaars Flevoland aan de hand van deze gids sneller ontdekken? De tijd zal het leren.

Jan Frederik Lubbers

Pionierspad praktisch

- De wandelgids van het Pionierspad (LAW 1-1) is te koop voor € 12,20. Uitgever Wandelplatform-LAW, ISBN 9071068595.
- De hele route is goed op te knippen in dagtappen van 15 tot 25 km, waarbij begin- en eindpunt per openbaar vervoer bereikbaar zijn. In de meeste gevallen komt er, ook in de weekenden, in elk geval één maal per uur een bus langs. Alleen tussen Zeewolde en Almere (45 km) is het in het weekend lastig want de bushalte bij de Nijkerkerluis – deze ligt ongeveer halverwege – wordt alleen maar op werkdagen aangedaan. En in de Kop van Overijssel moet je op zondag(ochtend) even opletten op welk tijdstip de bus voorrijdt.

Texel krijgt 'holle weggetjes'-route

Een acht kilometer lange, doorlopende wandelroute van 'holle weggetjes' door het natuurgebied De Hoge Berg. Dat is de inzet van de gemeente Texel, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Agrarische Natuurvereniging. Daarmee zou dwars door het gebied een 'groene' verbinding ontstaan tussen Den Burg en Oudeschild langs de voor Texel zo markante 'tuunwallen'. Nu mijden wandelaars volgens de initiatiefnemers het gebied nog vaak. De oorzaak: ze worden gedwongen om een deel van hun tocht over verharde wegen af te leggen, tussen autoverkeer. Het 'holle weggetjes'-project moet 'de toegankelijkheid en de belevingswaarde' van het Hoge Berg gebied verhogen. Holle weggetjes zijn paadjes tussen de weilanden. Ze ogen verzonken omdat ze aan weerskanten worden begrensd door verhoogde wallen waar gras op groeit. De typisch Texelse tuunwallen dateren uit de tijd dat het eiland nog 'boomloos' was. Ze werden gebruikt als afbakening van weilanden. Nu is er al zo'n 5 kilometer aan holle weggetjes. Die paden wil men op elkaar laten aansluiten en daarnaast nog drie kilometer extra aanleggen, inclusief graswallen, om zo een doorlopende route te maken. Eind 2006

moet het project zijn afgerond.

Bron: Noord-Hollands Dagblad 9 juli 2004

'Onderhoud wandelpaden laat te wensen over'

In Valkenburg is gekeken naar het onderhoud van wandelpaden. Dat laat te wensen over, gelet op het grote belang van het toerisme. Zo luidt de conclusie van de werkgroep Natuur en Wandelpaden van het burgerplatform Niks aan de Hand in een aan de gemeente aangeboden rapport. Tweëntwintig gemarkeerde wandelroutes en vier wandelgebiedjes zijn door vier vrijwilligers nagelopen en gecontroleerd op begaanbaarheid en toegankelijkheid, markering, rommel onderweg en aanwezigheid van banken en prullenbakken.

Op vijf routes was niets aan te merken. Van de andere 17 merken de controleurs op dat ze onbegaanbaar zijn voor rolstoelen of kinderwagens, dat er gekleurde paaltjes ontbreken, dat banken of prullenbakken kapot of weggehaald zijn, dat de paden plotseling doodlopen of dat er veel zwerfvuil ligt.

Bron: De Limburger 17 juli 2004

Plannen ProRail enorme bedreiging voor wandelinfrastructuur

Het is een kwestie van tijd, en er is geen gelijkvloerse spoorwegovergang meer in Nederland. De paar viaducten en tunnels die ervoor in de plaats komen, dreigen de spoorlijnen in het buitengebied voor de wandelaar tot heuse barrières te maken. En wie vanuit huis een ommetje wil maken, pakt eerst de auto.

Overtrokken? Niet als de plannen van ProRail onverkort worden uitgevoerd. Het project 'Recreatie & Overwegen' schetst een onthutsend beeld én probeert tot betere oplossingen te komen.

'De beste overweg is géén overweg'

Bij beheerder ProRail van het Nederlandse spoorwagennet is de uitspraak 'de beste overweg is géén overweg' de heersende gedachte als het gaat om het verbeteren van de veiligheid op het spoor. Doorvoering ervan heeft catastrofale gevolgen voor de wandelaar. Maar ook voor andere 'trage weggebruikers' als fietsers en ruiters.

In rap tempo verdwijnen spoorwegovergangen. Als uitvloeisel van het Programma Verbeteren Veiligheid Overwegen (PVVO). In opdracht van

Twee citaten uit het PVVO

Het streven is het aantal gelijkvloerse spoorwegovergangen steeds verder te verminderen (risico-uitsluitende maatregelen). Voor in de zeer verre toekomst (na 2030) is het wellicht zelfs mogelijk te streven naar het volledig laten verdwijnen van alle gelijkvloerse kruisingen (pag. 5 PVVO-rapport, ProRail, 2003).

En op pag. 8: Uitgangspunt bij het verstrekken van de bijdragen is dat het voor de wegbeheerder aantrekkelijk wordt gemaakt na te denken over het opheffen van de overwegen. Bovendien wordt het uitgangspunt 'de beste overweg is geen overweg' verder gestimuleerd.

het ministerie van verkeer en waterstaat is ProRail bezig met de uitvoering ervan.

Het komt neer op het opheffen van veel, zo niet alle onbeveiligde én beveiligde overwegen. Zelfs de recent van AHOB's (bomen) en AKI's (knipperlichten) voorziene kruisingen kunnen sneuvelen.

Het resultaat van dit alles is dat je nog maar op enkele plaatsen over het spoor

kunt. Want om alle gelijkvloerse kruisingen te vervangen door een viaduct of tunnel is domweg te duur. In de onderhandelingen die ProRail met de gemeenten voert, blijken vaak de overwegen in onverharde wegen en paden te vervallen. Waarmee de wandelinfrastructuur een forse knauw krijgt.

Veiligheid op het spoor

Het ProRail-programma is opgezet om de veiligheid te verbeteren. Hoe staat het daar eigenlijk mee? Cijfers van ProRail geven aan dat er op de overwegen per jaar ca. 30 doden vallen, exclusief suïcide. In vergelijking met het aantal doden op de Nederlandse wegen – jaarlijks meer dan duizend – valt het mee. Maar ieder slachtoffer is er een te veel. Interessanter is te kijken wie er bij die ongevallen zijn betrokken. Veelal gaat het om gemotoriseerd verkeer: 84 procent van de ongevallen (cijfers vanaf 1974). Voetgangers, (brom)fietsers en ruiters zijn er met resp. 5, 11 en 0 procent veel minder bij betrokken.

Ongevallen met fietsers en voetgangers vinden meestal plaats bij een station – nog net even de trein halen?! – en binnen de bebouwde kom. Ook nog dikwijls op met spoorbomen beveiligde overwegen. En niet op de onbewaakte overwegen in door recreanten gebruikte gebieden.

Opheffing dreigt voor laatste verbindingen tussen Strabrechtse en Groote Heide bij Heeze (foto Han van der Voet)

Project 'Recreatie & Overwegen'

Om de uitvoering van het Programma Verbeteren Veiligheid Overwegen (PVVO) kritisch te begeleiden en de besluitvorming over de te nemen maatregelen te verbeteren – lees: om de belangen van recreanten beter in te brengen en alternatieven aan te dragen voor het behouden van recreatiemogelijkheden – zijn drie koepelorganisaties van recreanten in 2003 gestart met het project 'Recreatie & Overwegen'. Dat zijn het Wandelplatform-LAW, het Fietsplatform en de Koninklijke Ned. Hippische Sportfederatie.

Het project moet leiden tot:

- inzicht in de recreatieve belangen bij afzonderlijke spoorwegen;
- inzicht in de recreatieve effecten die de ingrepen van de overwegen hebben;
- ontwikkeling van een afwezigheidsvisie voor de reactie per spoorlijn;
- het zoeken en presenteren van recreatievriendelijke alternatieven;
- het geven van voorlichting aan betrokkenen bij het nemen van maatregelen.

Het project wordt gefinancierd door ProRail en de ministeries van LNV en Verkeer. Het loopt tot 2006. Projectleider is Han van der Voet, projectmedewerker Bas Kippers. Het projectbureau is bereikbaar bij het Wandelplatform in Amersfoort, tel. 033-4653660.

Omlopen

Op trajecten die ProRail de afgelopen jaren onder handen heeft gehad, moeten wandelaars en fietsers vaak omlopen of omrijden over voor hen niet aantrekkelijke plattelandswegen. Vaak 80-kilometerwegen zonder voet- of fietspad. Ook vaak het enig overgebleven alternatief voor de automobilist. Veel verkeer dus, wat het wandelen er niet aantrekkelijker op maakt. En onveilig! Eigenlijk ver-

schuift de kans op een ongeval van de spoorkruising naar de plattelandsweg. Per saldo kan die daar wel eens groter zijn. Dan geldt – voor wandelaars en fietsers toch – niet langer dat ‘géén overweg de beste overweg is’. Duurzaam-veilig projecten worden zo de nek omgedraaid.

Juist omdat vanuit de woonomgeving geen leuk ommetje meer kan worden gemaakt, wordt eerder de auto gepakt om wat verderop ‘over het spoor’ te gaan wandelen. Nog een negatief effect van het opheffen van spoorkruisingen.

Opeenstapeling

Naast spoorwegen vormen rijkswegen, kanalen en in toenemende mate provinciale 80 of 100 km-wegen onneembare horden. De opeenstapeling van dergelijke barrières deed projectleider Han van der Voet van ‘Recreatie & Overwegen’ eens verzuchten: “Als ProRail, Rijkswaterstaat, provincie en gemeenten hun plannen onverkort uitvoeren, is het behartigen van de recreatieve belangen in Brabant verloren moeite. Daar kan ik niets meer.”

Begonnen als project om te komen tot een zorgvuldiger besluitvorming van de plannen van ProRail (zie kader), zijn bij de inventarisatie van het gebruik van overwegen door recreanten ook de vaak parallel lopende rijkswegen meegenomen. De combinatie HSL, spoorlijn en A16 van Moerdijk naar de Belgische grens, de A2 met de viersporige spoorbaan bij Boxtel, de A58 in combinatie met de spoorlijn bij Bergen op Zoom en Etten-Leur zijn maar enkele voorbeelden die Van der Voet tot zijn verzuchting brachten. De plannen voor de ombouw van de rijkswegen van Tilburg naar Den Bosch en van Den Bosch naar Oss (al in uitvoering), ook deze wegen lopen parallel aan het spoor, maken de situatie er niet beter op. Om van de pas geopende A50 tussen Eindhoven en Oss maar te zwijgen.

Verhokking

Die Brabantse voorbeelden laten zien dat alle barrières tesamen leiden tot een verhokking van het landschap. Binnen het hok kan het goed wandelen en fietsen zijn. Maar waag het niet om van het ene naar het andere hok te willen. Het lopen van lange- en middellange afstandroutes wordt er niet populairder door.

Om de leefgebieden van het wild aaneen te smeden worden peperdure eco- en cerviducten aangelegd, tunnels voor dassen en ander klein spul onder de weg aangebracht. Daar hebben we al geleerd van de negatieve effecten van infrastruc-

turele doorsnijdingen. Tegelijkertijd worden bestaande en zonder overdreven risico bruikbare overwegen voor de wandelaar afgesloten. Van der Voet: “Eigenlijk zouden de wijzigingen die via het PVVO in het wegennet op het platteland worden aangebracht, moeten leiden tot een aanpassing van de overige infrastructuur. Alleen zo kunnen die veranderingen op een veilige en aantrekkelijke manier worden opgevangen. Denk aan de aanleg van fiets- en wandelpaden, gericht op de samenhang en veiligheid van het routenetwerk in de regio.”

Geld voor netwerk wandelpaden Beek

De Limburgse gemeente Beek wil 20.000 euro vrijmaken voor de aanleg van een netwerk van wandelpaden door de groene gedeelten van de gemeente. Gekoppeld eraan moeten in de diverse kernen enkele zogeheten natuurtransferia komen. Dat zijn plekken met goede parkeermogelijkheden, liefst een horecavoorziening en informatieborden waar recreanten hun wandeling kunnen starten. De gedachte wandelingen variëren in lengte van vier tot zeven kilometer, maar door de routes aan elkaar te koppelen kunnen wandelaars ook langere tochten maken.

Beek heeft onlangs een onderzoek laten uitvoeren naar de behoefte van wandelpaden in de gemeente. Op dit moment zijn er vrijwel geen voorzieningen in het Beekse. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat er onder de eigen bevolking en onder inwoners van buurgemeenten voldoende behoefte bestaat aan recreatieve wandelpaden. De realisering ervan zal volgens de burgemeester een impuls betekenen voor de recreatie in Beek.

Het is de bedoeling dat de routes ook worden opgenomen in de provinciale wandelboekjes en op de Limburgse wandelkaarten.

Bron: De Limburger 12 juli 2004

Toch nieuwe brug bij Vierlingsbeek

Binnenkort kunnen wandelaars weer langs de Maas van Maashees naar Vierlingsbeek. De gemeente Boxmeer laat een brug aanleggen over de monding van de Molenbeek, vlakbij het veer naar Bergen. Twee jaar geleden heeft de gemeente de houten brug weggehaald; hij stond op instorten.

Het was de bedoeling ook een verhard fietspad naar de brug toe te leggen. Rijkswaterstaat verbiedt echter verharding van het huidige pad omdat dit in het rivierbed van de Maas ligt. De gemeente had al grond gekocht van Staatsbosbeheer om het fietspad te kunnen aanleggen. Ook het geld voor brug en verharde fietspad lag al klaar, in totaal ruim 114.000 euro. Nu het verharde fietspad niet doorgaat, wil Boxmeer toch de brug laten bouwen.

Wandelaars kunnen er dan in elk geval gebruik van maken én bovendien is het zo met Staatsbosbeheer afgesproken.

Rijkswaterstaat kan de bouw van de brug niet tegenhouden omdat het om vervanging gaat. Voordeel bij de tegenslag: de gemeente heeft maar 60.000 euro nodig én voor wandelaars wordt het rustiger dan gepland.

Bron: De Limburger 6 juli 2004

Inventarisatie

Kennis van het recreatieve gebruik van spoorkruisingen is daarvoor een must. En dan hebben we het – we beperken het maar even tot de wandelaar – niet alleen over de lange- en middellange afstandspaden en andere bekende, in het veld aangeduide routes. “Het gaat ook om het gebruik van overwegen in ommetjes van 5 tot 10 km, een tot enkele uurtjes wandelen. Vanuit huis of vanaf de camping bijvoorbeeld.” Daar zit in de ogen van Van der Voet nog de meeste pijn. “CBS-onderzoek laat zien dat de meeste dagtochten binnen een straal van vijf kilometer van huis plaatsvinden. Die staan op de tocht.” In het kader van het project ‘Recreatie & Overwegen’ vindt die inventarisatie nu plaats. Vanuit het projectbureau zijn per gemeente kaarten gemaakt met alle overwegen erop. In de streek bekende vrijwilligers geven per kruising het recreatieve gebruik aan. Ook TeVoeters verlenen hieraan hun medewerking.

Rol gemeenten

“Met die gegevens in de hand kan de gemeente beter duidelijk worden gemaakt wat opheffing van een overgang betekent”, zegt Van der Voet. “Vaak wordt daar niet of onvoldoende bij stilgestaan.”

De rol van de gemeenten bij de effectivering van de plannen van ProRail is allereerst belangrijkst. Zeker waar het overgangen in openbare wegen betreft, opgenomen in de wegenlegger. De gemeente moet dan een besluit nemen om zo’n overgang ‘aan het openbaar verkeer te onttrekken’. Zo’n besluit moet eerst ter visie worden gelegd. Iedere belanghebbende – de vereniging TeVoet kan als belanghebbende worden aangemerkt – kan daarop reageren. De gemeenteraad neemt het uiteindelijk besluit.

Het is zaak de politici een integrale afweging te laten maken. Vaak wordt bij de voorbereiding van het ‘onttrekkingsbesluit’ nu alleen met de verkeerskundige bril van ‘Openbare Werken’ gekeken. Met de afwikkeling van het autoverkeer zit het dan ook meestal wel snor. Dat bij de opheffing van overgangen de recreatieve mogelijkheden van de eigen burgers – een eindje fietsen, wandelen, joggen, met de kinderwagen een ommetje maken – op het spel staan, wordt vaak vergeten.

Bij overgangen in particuliere wegen

kan een overeenkomst tussen ProRail en de grondgebruiker volstaan om de overweg op te heffen. Helaas spelen bij zo’n besluit soms andere belangen, zoals natuurterreinbeheerders die hun kans schoon zien om de recreatieve druk op hun gebied te verkleinen of een bewoner van het buitengebied die geen wandelaars langs zijn huis wil.

Succes en tegenslag

Door toedoen van het project ‘Recreatie & Overwegen’ zijn inmiddels enkele successen geboekt. Zo worden alle, tot nu toe onbeveiligde overwegen in de spoorlijn Apeldoorn-Stroe binnenkort van beveiligingen voorzien. Opheffing van die overwegen en in samenhang daarmee de aanleg van één viaduct is daarmee van de baan. Winstpunt is dat de recreatieve samenhang tussen het noordelijk en zuidelijk deel van de Veluwe en de samenhang in het uitloopgebied van Apeldoorn behouden blijft. In het Zuid-Limburgse Eijsden heeft de gemeenteraad gestemd tegen afsluiting van de overwegen in de gemeente, nadat zij door Fietsersbond en vanuit project ‘Recreatie & Overwegen’ was gewezen op barrièrevorming voor fietsers, wandelaars en ruiters.

Minder voorspoedig verliep het bij Putten. Daar wordt de overweg in de Tintelersteeg – een cultuurhistorisch belangrijke zandweg tussen landgoed Oldenaller en de bossen en hei aan de andere kant van het spoor – aan de openbaarheid onttrokken. Ook het Zuiderzeepad en enkele andere routes maken gebruik van deze overweg. Wandelaars moeten als alternatief over een nog aan te leggen parallelweg langs het spoor omlopen, beslist minder aantrekkelijk. Pogingen om te komen tot een specifiek voor voetgangers en fietsers ingerichte overweg, bijvoorbeeld met slalomhekken, zijn door de gemeente niet gehonoreerd. Dat laatste geldt ook voor een overweg in de Limburgse gemeente Horst. Een aantrekkelijke verbinding vanuit Horst naar Melderslo en de daar aanwezige verblijfsaccommodaties is verdwenen. Het betekent een half uur omlopen over de drukke Tienrayseweg.

Tweede Kamer

Ook aan de Tweede Kamer is het niet ontgaan dat de plannen van ProRail

doorschieten. Hofstra (VVD) en Duyvendak (GroenLinks) hebben gewezen op ‘het gevaar van barrièrevorming in het buitengebied in het sociale en recreatieve verkeer voor wandelaars en fietsers’. Duyvendak heeft in het overleg met minister Peijs van verkeer en waterstaat gewezen op de mogelijkheid van de zg. slalomhekken, ter verbetering van de veiligheid. Boelhouwer (PvdA) bepleitte meer pragmatisch met kosten en baten om te gaan in plaats van de gehanteerde dogmatiek van een kruisingvrij spoorwegnet.

De minister heeft toegezegd er bij ProRail op aan te dringen zorgvuldig met de belangen van wandelaars en fietsers om te gaan.

De discussie in de kamer heeft zelfs geleid tot een (aangenomen) motie. Hierin is de regering gevraagd ‘het beleid rondom gelijkvloerse overgangen te heroverwegen en per type overgang een afweging te maken, die gebaseerd is op de functie van de overgang, het gebruik van het spoor (frequentie en snelheid) en de inpassing in de omgeving, en de Kamer hierover binnen drie maanden te informeren’. Met als achterliggende gedachte om, met behoud van de beoogde verbetering van de veiligheid, via het toepassen van slalomhekken op gelijkvloerse kruisingen, barrièrevorming in het landelijk gebied te voorkomen. Letterlijk luidde het antwoord van de minister: “Waar mogelijk zal in het nieuwe railveiligheidsbeleid en in de aanloop tot dat beleid tegemoet worden gekomen aan de motie Duyvendak over gelijkvloerse overgangen.”

Slalomhekken

TeVoet is blij dat er landelijk ‘beweging in de dreigende opheffing zit’. Maar om nu te zeggen dat alle seinen op groen staan voor de wandelaar, is nog wat voorbarig. De regering heeft in elk geval niet binnen drie maanden de Tweede Kamer geïnformeerd, zoals in de motie van januari dit jaar was gevraagd.

Samenhang Hart van Brabant bedreigd

In de driehoek Tilburg, Den Bosch en Eindhoven wil ProRail alle spoorlijnen volledig kruisingsvrij maken. Zonder 'recreatieve inbreng' zal dat betekenen dat het overgrootste deel van de kruisingen daadwerkelijk wordt opgeheven. Enkele worden vervangen door een tunnel of viaduct voor zowel langzaam als gemotoriseerd verkeer.

Inmiddels zijn de recreatieve belangen van de overwegen in deze driehoek geïnventariseerd. Die informatie is onmisbaar om ProRail en de betrokken gemeenten te wijzen op het belang van de kruisingen voor recreanten als wandelaars. ProRail heeft de gemeenten inmiddels al benaderd, met het verzoek een procedure te starten om de openbare overwegen aan het verkeer te onttrekken. In juni zijn al informatie-avonden gehouden in Vught en Boxtel. Ook elders wordt hard aan de plannen gewerkt.

Opmerkelijk is dat het rijk het gebied in de Nota Ruimte en de Agenda Vitaal Platteland heeft aangeduid als 'Nationaal Landschap Het Groenewoud'. Opheffing van een groot aantal overwegen zal leiden tot een ongewenste, verdergaande versnippering van dit Hart van Brabant. Niet alleen voor de natuur, ook voor de wandelaar. Des te opmerkelijker omdat het Groenewoud – dat bestaat uit de Kampina, de Mortelen, De Geelders en de Scheeken – in de plannen van enkele jaren terug niet alleen is voorgesteld als één aaneengesloten natuurgebied, maar ook als één groot struingebied voor de wandelaar. Daar dreigt niet zoveel van terecht te komen als het gebied wordt opgedeeld in vakken met namen als 'Groenewoud I t/m XI'. In de reactie op de plannen van ProRail wordt vanuit het project 'Recreatie & Overwegen' dan ook gehamerd op een samenhangend recreatief uitlooppgebied van bewoners en recreanten, met volop mogelijkheden om te wandelen. Al dan niet over wandelroutes.

Tussen Boxtel en Best zijn alle gelijkvloerse kruisingen bij het viersporig maken van het traject al verdwenen. Behalve dicht bij beide plaatsen kan je slechts op één plaats via een tunneltje het spoor kruisen. Maar nog geen kilometer verder doet een

tweede barrière op, de A2 die nergens te kruisen is. Wel wordt daar een ecoduct aangelegd. De enige route om van de Mortelen naar het ten oosten van spoor en A2 gelegen de Scheeken te komen, loopt aan de noordkant van beide gebieden via landgoed Velders en Liempde, tenminste drie kilometer over een verharde weg.

Jonckheerepad bij Oisterwijk

Enkele cijfers

Per gemeente is het aantal overwegen per mei 2004 aangegeven (gegevens van ProRail en de feitelijke situatie) en de voornemens van ProRail voorzover in mei van dit jaar bekend. Het kan betekenen dat er nog meer overwegen sneuvelen.

Gemeenten en particulieren moeten veelal nog door ProRail worden benaderd.

Het beeld voor het buitengebied is onthullend. Opheffen hoeft overigens niet in te houden dat de overgang verdwijnt; er kan een viaduct of tunnel worden aangelegd. Maar je hoeft je weinig illusies te maken voor de overgang in landgoed Nemelaer (het Jonckheerepad ten oosten van Oisterwijk), waar nu twee klaphekjes alleen wandelaars toestaan het spoor over te steken.

Boxtel: 19 overwegen (waarvan 17 openbaar, 1 reizigersoverpad en 1 werkoverweg). Momenteel: 10 AHOB, 3 mini-AHOB, 2 Andreaskruis, 1 HAHOB, 1 AKI, 1 ALI, 1 ARW. Toekomstvisie: 12 opheffen.

Den Bosch: 10 overwegen (waarvan 9 openbaar en 1 dienstoverpad). Momenteel: 7 AHOB, 1 zigzakhek, 1 AKI, 1 VKL, realiseren 2 onderdoorgangen. Toekomstvisie: 1 opheffen.

Haaren: 13 overwegen (waarvan 12 openbaar en 1 niet-openbaar). Momenteel: 6 AHOB, 3 mini-AHOB, 3 Andreaskruis, 1 opgeheven. Toekomstvisie: alles opheffen.

Oisterwijk: 9 overwegen (waarvan 7 openbaar, 1 reizigersoverpad, 1 niet-openbaar met openbaar karakter). Momenteel: 7 AHOB, 1 landhekken, 1 mini-AHOB. Toekomstvisie: alles opheffen.

Tilburg: 15 overwegen (waarvan 11 openbaar, 2 reizigersoverpad, 1 dienstoverpad, 1 niet-openbaar met openbaar karakter). Momenteel: 11 AHOB, 1 overpad, 1 overweg zonder aanduiding, 1 opgeheven, 1 opgeheven en tunnel aangelegd. Toekomstvisie: 10 opheffen.

Vught: 14 overwegen (waarvan 12 openbaar, 1 niet-openbaar en 1 niet-openbaar met openbaar karakter). Momenteel: 10 AHOB, 1 opgeheven, 2 mini-AHOB, 1 landhekken. Toekomstvisie: alles opheffen.

Best: 4 overwegen, na het viersporig maken alle opgeheven.

Eindhoven: 8 overwegen (alle openbaar). Momenteel: 6 AHOB en 2 opgeheven. Toekomstvisie: 3 vervangen door tunnels.

Bas Kippers

Parkeerterrein Natuurmonumenten bij de Kampina slechts bereikbaar via overweg (foto Han van der Voet)

Intussen gaat ProRail door met zijn plannen. Is er dan niets te merken van de toezegging van de minister? "In regio Noord-Oost staat ProRail meer open voor onze argumenten", zegt Bas Kippers, vanuit het Wandelplatform projectmedewerker bij 'Recreatie & Overwegen'. "In de regio Zuid is er nog niets van te merken."

Terwijl de oplossing toch zo voor de hand lijkt te liggen, zeker voor wandelaars. Plaats slalomhekken of andere attentieverhogende voorzieningen waar alleen zij (en zo mogelijk ook fietsers of ruiters) gebruik van kunnen maken. Doe dat op die plekken waar anders recreatieve of sociale routes worden doorbroken. Of pers een betonnen element onder de spoordijk door – kost tegenwoordig ook niet meer de kop en het treinverkeer hoeft daar veelal niet meer voor te worden stilgelegd – of plaats een voetgangersbrug.

Hoe het werkt

Met veiligheid lijkt het allemaal niet veel meer van doen te hebben. De statistieken laten een heel laag ongevallencijfer zien: per jaar gemiddeld 1,5 verongelukkete wandelaar en dan bijna altijd in de bebouwde kom.

De pijn zit hem waarschijnlijk ergens anders: in de verstoring van de dienstregeling en de kosten. Met knipperlichten beveiligde overwegen – ook bij de slalomhekken kan dat een optie zijn – zijn storingsgevoeliger dan een kruisingsvrij spoorwegnet. En het beheer van de overgangen komt voor rekening van de gemeenten als wegbeheerder. Die komen dan bij de bouwkosten van een duur viaduct.

Want hoe werkt het? Beheer en onderhoud van de beveiliging van overwegen komt voor rekening van ProRail. De bouw van viaducten en tunnels is voor de gemeente. Maar wordt voor hen soms aantrekkelijk als zij andere overwegen opheffen.

Voor bijvoorbeeld de gemeente Vught gaat het daarbij om 'veiligheidsbaten van 1,8 tot 3,6 miljoen euro per overweg *die volledig kan worden afgesloten*' (cursivering en onderstreping red.). Deze bedragen 'kunnen worden ingezet voor vervangende en projectgerelateerde maatregelen', aldus stukken uit een vergadering van B&W van Vught. Dan gaat het dus om tunnels, viaducten en parallelwegen.

Tips voor (re)actie

De besluitvorming over het daadwerkelijk opheffen van overwegen (in openbare wegen) valt op gemeentelijk niveau. Voor wie wil inspelen op die besluitvorming enkele tips:

- Maak inzichtelijk wat op het spel staat. Laat zien dat recreatieve en sociale routestructuren worden onderbroken.
- Richt je niet op één overgang, maar plaats het in breder perspectief.
- Benadruk dat het niet alleen gaat om LAW's (voor enkele fijnproevers of fanatieke wandelaars). Veel belangrijker zijn de mogelijkheden voor het maken van ommetjes, van veel burgers, van de eigen bewoners en recreanten in de buurt.
- Benadruk dat een kwalitatief goed (regionaal) routenetwerk voor wandelaars óók economische voordelen geeft.
- Bedenk dat veiligheid op het spoor slechts één aspect in de besluitvorming is.
- Attendeer erop dat bij opheffing niet alleen naar aanpassing van het wegennet, maar ook naar aanpassing van de overige infrastructuur (wandelpaden, fietsroutes) moet worden gekeken.
- Waarschuw voor het mogelijk tenietdoen van duurzaam-veilig projecten.

Meld plannen voor het opheffen van overgangen z.s.m. aan het projectbureau en de regiocoördinator van TeVoet. Gezamenlijk kan bekeken worden wat de beste (re)actie is.

De Britse oplossing (foto Rinse Zijlstra)

Dogmatiek

Pas in dat licht kun je je voorstellen dat 'de dogmatiek van een kruisingsvrij spoorwegnet' – het zijn de woorden van Boelhouwer – kan leiden tot het opheffen van veel overgangen. Zelfs op een goederenlijntje waar in de laatste vijf jaar maar één keer een trein heeft gereden: het nog overgebleven stuk van het zg. Duitse lijntje tussen Boxtel en Veghel. Je wilt het niet geloven, maar TeVoet Brabant is daarvoor gewaarschuwd.

Je hebt dus goede argumenten nodig om je te weer te stellen tegen de dreigende opheffing van gelijkvloerse spoorwegovergangen.

Voor het grootste deel moet de discussie over het opheffen van overgangen in de regio, per gemeente worden gevoerd. Landelijk en provinciaal is veelal niet bekend wanneer dat speelt. Daarom een dringende oproep aan de leden van TeVoet: geef plannen waarin opheffing ter sprake komt door, vanaf de eerste berichten in de lokale pers tot de officiële tervisielegging. Graag naar twee adressen: de regiocoördinator van TeVoet en het projectbureau 'Recreatie & Overwegen' in Amersfoort (tel. 033-4653660 of vul het meldingsformulier in via www.recreatie-overwegen.nl). Graag ook zo snel mogelijk als je iets hoort of leest, zeker waar het de officiële procedure betreft. Dan is er meestal nog maar een beperkte tijd van 6 weken om te reageren.

Harry Benschop

Meer informatie over het project 'Recreatie & Overwegen' is te vinden op www.recreatie-overwegen.nl. De nieuwsbrief 'Kruisende wegen' van het project kan worden aangevraagd op het kantoor van het Wandelplatform, tel. 033-4653660.

Gedeputeerde Schipper over wandelen

De Provincie Noord Holland stelde dit voorjaar de Agenda Recreatie en Toerisme 2004-2007 vast. In deze Agenda krijgt wandelen eindelijk een volwaardige plaats. TeVoet vroeg aan gedeputeerde Hans Schipper wat de wandelaar precies van deze Agenda kan verwachten.

Gedeputeerde
Hans Schipper
(foto prov. Noord-Holland)

U staat bekend als een wandelaar.

Schipper: Ik hou echt van wandelen. Het gevoel van de wind door de haren, het hoofd leegmaken, wel de pas erin. Het is voor mij heel ontspannend. Het

liefst loop ik door een polderlandschap, de rietkragen, het weidse gezicht, zoals het rondje Lagehoek in West-Friesland bij de Langeris.

Wij kennen u ook al van de wandelingen met burgers, die u met zekere regelmaat organiseert.

Elke twee maanden organiseren wij een 'Wandeling', telkens in een andere regio. Ik hoop daarmee toegankelijker te worden voor de mensen buiten de provinciale organisatie. En het helpt mijzelf om contact te houden met de praktijk en reacties op ons beleid te krijgen. Samen wandelen om samen eruit te komen, dat is mijn opzet. Ik zie die wandelingen als mogelijkheid om op een ongedwongen manier van gedachten te wisselen met onder andere lokale bestuurders, vertegenwoordigers van belangenorganisaties en bedrijfsleven en burgers. Tijdens zo'n wandeling praten we bijvoorbeeld over ontwikkelingen op het gebied van openluchtrecreatie, toerisme, landbouw of economie. Dat zijn de beleidsvelden die ik in mijn portefeuille heb.

Noemt u eens een concreet voorbeeld wat u met zo'n wandeling heeft bereikt?

Een concreet resultaat is de start van het uitvoeringsprogramma 'Samenwerken in het groen van buitengewoon Castricum' in juni van dit jaar. De ideeën voor dit project zijn ontstaan tijdens de wandeling in Castricum in november 2003. In de gesprekken met verschillende mensen werd duidelijk dat men door de bomen het bos niet meer zag met de vele beleidsnota's die er over het groen-

gebied Castricum bestonden. Er is toen besloten de beleidsnota's uit te werken naar een programma van uitvoering, waarin acties worden ondernomen op het gebied van waterhuishouding, aanleg van recreatieve routes en toerisme. Ook zijn er duidelijke afspraken gemaakt over het beheer van dit gebied. Een eerste stap naar de uitvoering heeft de provincie al gezet. Al het beleid is samengevat in een Waardenkaartenboek. In één oogopslag is hierin te zien welke functies het gebied zo uniek maken en waar ze elkaar kunnen versterken. De kaarten uit het boek zijn te vinden op de provinciale website www.noord-holland.nl onder beleidsinformatie natuur, projecten, noord, samen werken aan buitengewoon groen. In juni heb ik het boek overhandigd aan de gemeente Castricum en daarmee is het uitvoeringsprogramma van start gegaan.

Wat was de aanleiding voor het opstellen van de Agenda Recreatie en Toerisme 2004-2007?

Met ons beleid voor recreatie uit 1995 en dat voor toerisme uit 1998 konden we op zichzelf nog prima uit de voeten. Nieuwe doelen hadden we niet nodig. Maar wel nieuwe wegen, waarlangs we de bestaande doelen beter zouden kunnen realiseren. Toerisme en recreatie zijn ook na die tijd speerpunten van beleid geworden. Daarom hebben we ervoor gekozen geen nieuwe beleidsnota voor openluchtrecreatie te maken, maar een Agenda.

Welke plaats neemt wandelen in deze Agenda in?

Een belangrijke! In het Agendapunt 'Verbetering van het recreatief-toeristisch netwerk' speelt het wandelen zelfs een hoofdrol.

Wat is er veranderd voor het wandelen?

Ons oude recreatiebeleid beruiste op drie pijlers: in stand houden van de bestaande recreatiegebieden, aanleg van nieuwe recreatiegebieden bij de stad en aanleg van recreatieve verbindingen, onder andere voor wandelen. Zoals ik al

zei kent ons beleid voor de komende vier jaren geen nieuwe doelen; wel nieuwe wegen, waarlangs we de doelen willen bereiken.

Specifiek voor het wandelen is daarbij van belang dat wij beheersvergoedingen willen gaan verlenen aan boeren die hun grond beschikbaar stellen voor recreatief medegebruik, bijvoorbeeld wandelpaden. Ook de uitvoering van het project Wandelpad Noord-Holland is een voorbeeld van zo'n nieuwe manier om onze doelen te bereiken.

Wat kan de wandelaar in Noord Holland concreet verwachten van deze Agenda?

Veel! Het Wandelpad Noord-Holland bijvoorbeeld, dat zonder hindernissen zal lopen van Texel naar het Gooi. Een meerdaagse wandelroute langs de meeste Stellingforten en -dijken. Een cultuurhistorische wandelroute in de robuuste verbindingzone tussen de stedelijke agglomeratie van Beverwijk, Haarlem en Zaanstad en die van Alkmaar-Heerhugowaard. Wandelroutes in het Rijk der Duizend Eilanden. En meer in het algemeen nieuwe recreatieve wandelpaden over boerenland, die voor minimaal tien jaar worden opengesteld, dat natuurgebieden geen onnodige barrières meer vormen voor doorgaande wandelroutes, dat knelpunten worden opgelost en dat paden geschikt worden gemaakt voor (her)gebruik als openbaar voetpad.

Hoe beoordeelt u het huidige wandelpadennetwerk in Noord-Holland eigenlijk? Wat moet verbeterd worden, wat mist?

Van één wandelpadennetwerk in Noord-Holland is eigenlijk nog geen sprake. In de jaren negentig hebben onder andere Nemo en Lopende Zaken wandelpadenplannen gemaakt voor Noord-Holland Noord, Midden en Zuid en diverse specifieke regio's. Zowel in als tussen die plannen bevinden zich talloze knelpunten en ontbrekende schakels. En dat terwijl ons landschap zoveel lijnvormige elementen kent die zich bij uitstek lenen voor het wandelen! Kansen volop dus. En waar lijnen zijn, zijn knooppunten: die willen wij gebruiken voor voorzieningen. Verder moet de bereikbaarheid van de wandelmogelijkheden worden verbeterd, bij voorkeur vanaf de voordeur.

Hoe ziet u de taakverdeling tussen provincie en gemeenten als het gaat om wandelvoorzieningen? Wie neemt het initiatief?

Als middenbestuur proberen wij de bovenlokale en waar nodig bovenregionale belangen te behartigen. Bijvoorbeeld door onze instrumenten met name te richten op gebieden met recreatieve tekorten, op plannen met draagvlak in de regio, op de bereikbaarheid van voorzieningen. Waar dat zinvol is, spelen wij bovendien een rol als intermediair tussen Rijk en gemeenten. In het algemeen nemen wij de rol van regisseur op ons. In die zin ligt het initiatief dan ook bij ons. Maar ik merk dat er vrij veel consensus bestaat over ons beleid, en dat lokale en regionale actoren ook vaak zelf het initiatief nemen. Gemeenten, bij voorkeur in een samenwerkingsverband, voeren hun eigen regionale plannen uit (die op ons beleid zijn gebaseerd) en gebruiken daarbij instrumenten die wij hen aanreiken.

Ook in Noord-Holland dreigen historische paden door 'onbruik' te verdwijnen. Er is vaak onduidelijkheid over de openbaarheid. Veel nieuw voorgestelde paden en schakels uit wandelpadenplannen hebben nergens een status als openbaar pad. Een goede padendocumentatie zou meer duidelijkheid over paden kunnen scheppen. Gaat de provincie zoiets opzetten?

Om de openbare status van onverharde paden te behouden gaan we inventariseren welke paden die status nog hebben, om die vervolgens veilig te stellen. Uiteraard zullen wij dat goed documenteren. Het veiligstellen van de status van nieuwe paden is een verantwoordelijkheid van de gemeente. Het bestemmingsplan is daarvoor het meest geëigende middel.

Een probleem bij het realiseren van nieuwe wandelverbindingen is de afhankelijkheid van medewerking van de grondeigenaar of pachter. Hoe gaat de provincie

hier mee om? Kunt u voorbeelden noemen waar aanleg van dergelijke nieuwe paden succesvol is gelopen?

Onze ervaring is dat het overleg met een grondeigenaar of pachter het beste kan worden gevoerd door iemand die de plaatselijke omstandigheden goed kent. Bijvoorbeeld iemand van het waterschap, een recreatieschap, de gemeente of regionaal projectbureau. Als provincie zijn wij daar enigszins op de achtergrond bij betrokken, in de voorwaardenscheppende sfeer. Om de medewerking te krijgen van een grondgebruiker die bang is voor schade door recreanten, kunnen wij bijvoorbeeld een schadevergoedingsregeling aanbieden. Of subsidie voor voorzieningen, zoals klaphekjes of overstapjes. Op de LAW Zuiderzeepad heeft de toenmalige Stichting Lange-Afstand-Wandelpaden mede dankzij een schadevergoedingsovereenkomst tussen een veehouder en de provincie een deel van de route kunnen realiseren. Dat was begin jaren negentig, de eerste keer dat wij dat instrument hebben ingezet. Een ander voorbeeld is het Landscheidingspad bij Uithoorn, waar wij begin 2002 zo'n schadevergoedingsovereenkomst hebben afgesloten met een van onze eigen pachters. Ik weet nog goed dat ik dat pad geopend heb, want dat was mijn eerste openbare optreden als gedeputeerde.

Het Wandeloverleg Noord-Holland – TeVoet participeert daarin – heeft een lange knelpuntenlijst opgesteld. Bent u van plan deze knelpunten daadwerkelijk op te lossen? Welke prioriteit krijgen deze knelpunten? Welke instrumenten zet u in? Wij zijn zeker van plan daar een groot aantal van op te lossen. Voor alle recreatievormen tezamen willen wij in 2007 vijftig knelpunten hebben opgelost en ik ga ervan uit dat de meeste daarvan wandelknelpunten zullen zijn. En dat zal dan voor een belangrijk deel zijn te danken aan de eigen initiatieven van de wandelorganisaties: zowel de knelpuntenlijst als de wandelpadenplannen van Nemo uit de jaren negentig vormen waardevolle informatiebronnen. Bij het bepalen van de prioriteiten bij het oplossen van de knelpunten zullen wij zeker advies vragen aan het Wandeloverleg Noord-Holland. Voor het oplossen van knelpunten hebben wij personeel, geld, subsidies en onze schadevergoedingsregeling. Verder willen wij regelen dat agrariërs die hun land open-

stellen voor wandelaars of fietsers, een beheersvergoeding kunnen krijgen.

In de Agenda wordt opgemerkt dat u de recreatiedruk op de natuurgebieden zoals de duinen, wilt verminderen door recreatie in agrarisch gebied te stimuleren. Het probleem is vaak dat daar te weinig aantrekkelijke wandelverbindingen zijn. Het agrarisch gebied is slecht ontsloten voor met name wandelaars, onder andere door het verdwijnen van onverharde paden bij ruilverkavelingen). Welke concrete plannen heeft u voor aanleg nieuwe wandelverbindingen juist in dit achterland van de duinen?

Wij leggen zelf geen wandelverbindingen aan. Het is onze bedoeling dat partijen in de regio's zelf recreatieplannen gaan opstellen en uitvoeren. Uitvoerbare plannen kenmerken zich immers door kennis van en draagvlak in de regio. Voor sommige agrarische gebieden achter de duinen zijn dergelijke plannen er al, bijvoorbeeld het Wandelpadenplan Blauwe Netwerk Kop van Noord-Holland, het Strategisch Groenproject Bergen-Egmond-Schoorl en het Groenen Waterplan voor de IJmond. De waterschappen Groot-Geestmerambacht en Het Lange Rond, die beide zijn opgegaan in het nieuwe hoogheemraadschap, hebben destijds ook concrete plannen gemaakt om hun kaden en dijken open te stellen. Dat soort plannen vormen waardevol basis-materiaal voor het voor wandelaars ontsluiten van het land achter de duinen. Wij stimuleren regionale samenwerkingsverbanden om daar gebruik van te maken en we hebben diverse instrumenten, waaronder subsidies, om de uitvoering gemakkelijker te maken.

Hoe ziet u het draagvlak voor uw Agenda? Bij de politiek, bij maatschappelijke organisaties, bij gemeenten? Leeft het?

Onze Agenda Recreatie en Toerisme 2004-2007 is in alle geledingen enthousiast ontvangen. Zowel regionale samenwerkingsverbanden als belangenorganisaties stellen zich zeer constructief op. Ik heb er dan ook alle vertrouwen in dat de uitvoering een succes zal worden, maar er is nog een lange weg te gaan. Waar het om gaat is dat we de voornemens daadwerkelijk uitvoeren.

Sylvia Borg

*Schipper op de 'Wandeling'
(foto prov. Noord-Holland)*

Wandelen in het land van Nescio: de overkant

'Verboden muziek te maken en/of te venten', staat vermeld op elk overzetveer van het Gemeentevervoerbedrijf (GVB) van Amsterdam. Een waarschuwing uit vervlogen tijden. De veren zelf zijn echter moderne vaartuigen. Het GVB vervoert met zijn gemeenteveren jaarlijks miljoenen mensen over het IJ. Met 5 lijnen. De vijfde lijn vaart per 5 juli 2004 en vormt de directe aanleiding tot deze kolom. In de 19e eeuw voeren particuliere overzetveren over het IJ. Het duurde tot 1897 voor de eerste gemeenteveren in dienst werden genomen. Waar Rotterdammers trots zijn op hun Erasmusbrug, zijn Amsterdammers terecht trots op hun veren.

De veren zijn niet uitsluitend van belang voor het woonwerkverkeer. Dagelijks maken er ook vele recreanten gebruik van. Ze bieden namelijk allerlei mogelijkheden tot interessante wandelingen in het gebied ten noorden van het IJ, landschappen en dorpen beschreven door Nescio. Denk aan Nieuwendam, Schellingwoude, Ransdorp. Natuurlijk kun je ook gewoon voor de lol heen en weer gaan om te genieten van het tochtje. De gemeenteveren vormen onmisbare schakels in het openbaar vervoer. Je bent in een mum aan de overkant en je hoeft nooit lang te wachten. Ieder jaar stijgt het aantal passagiers. Elke lijn heeft haar eigen charme. Zo is de snelheid van het Buiksloterwegveer en het Adelaarswegveer indrukwekkend. Op het IJ achter het CS waan je je dicht bij de wereldzeeën. Het ruikt er naar open water. Met de krachtige en stoere Waterbus is een heel apart tochtje te maken. Je krijgt een idee van de moderne architectuur in de voormalige havengebieden. Tegelijkertijd kun je goed de oude kademuren bekijken. Waterbus IJveer 35 heeft een bijzondere geschiedenis. Dit veer vervoerde, onder de naam 'Annemieke', personeel van en naar het fabrieksterrein van Ketjen. De boot is overgedaan aan het GVB. Je kunt ook je

hart verpanden aan het Distelwegveer vanwege de Houthaven en de Veemgebouwen en het boeiende gebied rond het Johan Van Hasselkanaal (West).

Gegevens

De meeste veren vertrekken van de *De Ruijterkade* achter het Centraal Station naar Noord. Het Buiksloterwegveer vervoert jaarlijks 4,5 miljoen passagiers en vaart dag en nacht. Het *Adelaarswegveer* vervoert jaarlijks 2,5 miljoen passagiers. Dit veer vaart van 6.20 tot 23.57 uur. Beide veren zijn gratis en uitsluitend toegankelijk voor voetgangers en (brom)fietsers. Vermeldenswaard is vervolgens het *Distelwegveer*, waarmee ook auto's vervoerd kunnen worden. Vaart dagelijks van maandag tot en met vrijdag van 6.30 tot 19.30 uur en vertrekt vanaf de Tasmanstraat.

De *Waterbus* vaart vanaf de *De Ruijterkade* naar het Java-eiland en in de spitsuren ook naar twee haltes in Noord. Jaarlijks maken 500.000 mensen er gebruik van. Tarief enkele vaart: € 1. De *Waterbus* vaart in een 20 minuten-dienst van 6.15 tot 21.25 uur.

Tenslotte: per 5 juli is een *nieuw fiets/voetveer* in een halfuursdienst gaan varen, en wel van de *De Ruijterkade* naar de *Van Riemsdijkweg* in het westelijk deel van Amsterdam-Noord, het voormalige NDSM-terrein. Dit veer vaart elke dag en is gratis. Vaartijden: maandag - vrijdag van 6.45 tot 23.45 uur, in het weekend vanaf 9.15 uur.

Rob de Jong

Het Adelaarswegveer (foto Rob de Jong)

Korte Overzet

Het Nieuwendammerbootje

Tot 26 september vaart op zondagen in Amsterdam vanaf het Centraal Station - De Ruijterkade, ponton 4 - het zogenaamde 'Nieuwendammerbootje'. Tijdelijk wordt met een modern schip gevaren, maar het is de bedoeling dat met Sail 2005 één van de historische IJveren gereed is en in gebruik kan worden genomen. De tocht voert langs het Java - eiland, het KNSM - eiland, Sporenburg, Entrepothaven naar Nieuwendam ('t Sluisje) en terug naar de *De Ruijterkade*. Duur: circa 2 uur.

De Zwanburgerroute

In de gemeente Warmond is een geheel nieuwe voetveerdienst van start gegaan, een prachtige oldtimer, een zogenaamde notarisboot. De boot neemt uitsluitend wandelaars mee, zonder hond. De boot is geheel betimmerd, overdekt, en voorzien van 12 zitplaatsen. Gevaren wordt over 't Joppe - één van de Kagerplassen. Er zijn 4 halteplaatsen. De vaartocht is een onderdeel van de *Zwanburgerroute* - een door de ANWB uitgezette wandeling van omstreeks 7 km. Startplaats: Gemeentehaven Warmond. Na 5 minuten lopen kom je bij de eerste steiger waar op de veerboot kan worden gestapt. De *Zwanburgerroute* is een van de 40 bewegwijzerde wandelroutes die de stadsranden met het Groene Hart verbinden. Vaartijden: tot eind september elke dag behalve maandag, van 10.00 uur tot 17.00 uur.

Toeristische Veerdienst Lillo - Doel (België)

Onder de rook van Antwerpen, bij de bekende Liefkenshoektunnel, vaart op zaterdag, zondag en feestdagen tot 26 september een veerdienst over de Schelde. De afvaarten in Lillo zijn van 10.00 tot 18.30 uur en vanaf Doel van 10.30 tot 19.00 uur.

Doel is een rustig dorp met veel aantrekkingskracht voor toeristen. Lillo is oorspronkelijk een fort, aangelegd ter verdediging van Antwerpen. Het ligt prachtig aan de Schelde. In maart is een nieuwe folder verschenen. Deze is te ver-

krijgen bij de Dienst van Toerisme in Beveren (0032-37501580) en bij de Dienst van Toerisme van Antwerpen (0032-32320103).

Hoe ver is de overkant?

Naar aanleiding van een onderzoeksrapport van de Erasmus Universiteit vond op 4 juni j.l. in Rotterdam een symposium plaats, met de titel: Hoe ver is de overkant? De studie is verricht door een student van de Erasmus Universiteit, op initiatief van het Centraal Bureau voor de Rijn- en Binnenvaart (CBRB), tezamen met de Vereniging voor Eigenaren en Exploitanten van Overzetveren in Nederland (VEEON) en de Vereniging Vrienden van de Voetveren. De bevindingen uit het rapport zijn interessant. De veerdiensten in Nederland zijn van groot maatschappelijk belang, dat moge duidelijk zijn. De dagelijks varende ponten zetten gezamenlijk jaarlijks 37 miljoen betalende passagiers over. De veren op de binnenwateren hebben daarin met 33 miljoen passagiers het grootste aandeel. Men berekent dat deze diensten de gemeenschap een besparing opleveren van 244 miljoen euro aan kosten van omrijden, tijdverlies, extra belasting van het milieu. Voorts besparen ze 76 verkeersongevallen per jaar.

Het rapport bevat een pleidooi om een landelijk Verenigement in het leven te roepen teneinde vast te leggen welke partijen verantwoordelijk zijn voor de veerdiensten. Ook moet het richtlijnen voor de subsidietoekenning bevatten. Dat schept duidelijkheid. Oprichting op basis van zo'n reglement van provinciale verenfondsen - naar Gelders voorbeeld - met landelijke dekking, verzekert de veren van financiële back-up. Het is hard nodig dat er investeringsruimte komt om de vloot te moderniseren. Deze bestaat immers in meerderheid uit ponten van 30 jaar en ouder.

Alle veren staan vermeld in het overzicht *Overzetveren in Nederland, België en de Nederlands - Duitse Grensstreek*. Te bestellen door € 10 over te maken op postrekening 5265803 t.n.v. penningmeester Vrienden Voetveren te Wassenaar.

Rubriek van de Vrienden van de Voetveren, Burg. Kasteleinstraat 35, 1109 BA Amsterdam ZO, www.voetveren.nl

'Onbelemmerd en vrij' over padland Holysloot

Wandelaars moeten weer 'onbelemmerd en vrij' van het padland van Holysloot naar de Uitdammerdijk, een oud kerkenpad dwars door de weilanden, gebruik kunnen maken. Dat heeft de voorzieningenrechter van de rechtbank in Amsterdam eind juni bepaald. De betrokken agrariër moet de beheerder van het pad, het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, en andere betrokkenen binnen drie weken na de uitspraak in de gelegenheid stellen voorzieningen te treffen om het pad weer herkenbaar en toegankelijk te maken. Daarna moeten wandelaars, zoals bewoners van het dorpje Holysloot en lopers van het Zuiderzeepad, er weer overheen kunnen "op straffe van een dwangsom van 50 euro voor iedere keer dat de agrariër een wandelaar of groep wandelaars belemmert om gebruik te maken van het pad, tot een maximum van 50.000 euro". De gedaagde is ook veroordeeld tot de proceskosten.

Met de uitspraak moet een eind komen aan een jarenlang getouwtrek over het padland. Dat is tijdens de MKZ-crisis afgesloten. In Lopend Vuur is er meermalen over bericht. De zaak was aangespannen door een wandelaar uit Den Haag. Andere eisers waren het Wandelplatform en de Centrale Dorpenraad. Die laatste was weliswaar niet-ontvankelijk - "uit de statuten kon niet worden opgemaakt dat de raad direct belanghebbend zou zijn" - maar dat doet aan het belang van het vonnis niets af. Door de uitspraak is er meer duidelijkheid gekomen in de afdwingbaarheid van soortgelijke gevallen, waarbij één onwillige particulier een doorgang onmogelijk maakt.

Kan er weer 'onbelemmerd en vrij' over het padland worden gelopen, was medio augustus, ruim na de periode van drie weken na het vonnis, de vraag van TeVoet aan directeur Henk Dikker Hupkes van het Wandelplatform. "Sinds deze week is het het pad voor het grootste deel weer goed beloopbaar", was diens antwoord. "Er zijn nog enkele moeilijke passages, stukjes waar je wat ongelukkig loopt, dicht langs de sloot. Maar daar wordt aan gewerkt." Het heeft toch nog heel wat overleg gevegd voor het zover was.

Het nu aangeduide pad volgt niet het tracé van het oude padland, met zijn typische bruggetjes. Het loopt nu langs de randen van de weilanden. "Dat nieuwe tracé moet nog wel juridisch worden vastgelegd, in het bestemmingsplan", aldus Dikker Hupkes.

Het pad volgt niet meer de padlandbruggetjes

Routewijzigingen LAW's op site Wandelplatform

Wie gaat wandelen over een van de lange-afstandswandelpaden van het Wandelplatform/LAW klikt het best eerst even de site www.wandelnet.nl aan. Daarmee verkom je verrassingen: een route die verlegd is, een bus die niet meer rijdt, enz. Op de site zijn van alle paden de wijzigingen ten opzichte van de laatste druk van het routegidsje opgenomen. In het verleden heeft TeVoet meermalen bij het Wandelplatform erop aangedrongen deze service te verlenen.

De informatie is sinds kort ook beter toegankelijk gemaakt. Op de homepage zijn de laatste 25 wijzigingen op datum vermeld. Alle wijzigingen zijn ook per pad opgenomen. Het gaat daarbij niet alleen om wijzigingen in de route, maar ook om wijzigingen in overnachtings- en horecagelegenheden en het openbaar vervoer.

Europese Wandeldag: te voet grenzen overschrijden

Zondag 12 september is de Europese Wandeldag. Op zo'n 50 plaatsen zullen overal in Europa te voet grenzen worden overschreden. Het doel is uitdrukking te geven aan de Europese beweging en zichtbaar te maken dat daadwerkelijk over grenzen kan worden gewandeld. In de Nederlands-Belgische grensstreek zal worden gewandeld tussen Bergen op Zoom en Putte. Rond de middag ontmoeten de wandelaars vanuit beide plaatsen elkaar in de Volksabdij O.L.V. ter Duinen in Ossendrecht. De organisatie is in handen van het Wandelplatform, de Vlaamse Grote Routepad en de wandelvereniging Wandelende Krabben uit Bergen op Zoom. Voor meer informatie kijk op www.europesewandeldag.nl. Vooraf inschrijven en betalen (€ 7,50) is verplicht.

Aanwonenden op hun dood voor wandelaars

Voetpad bij Kloetinge verraadt dijk uit 1135

Het gaat over een dijk, die verdwenen is, weer opduikt, verandert in een pad en waarvan het bestaan uiteindelijk wordt ontkend. Een dijk uit 1135 op Zuid-Beveland. Tegenwoordig zouden we er om lachen. Een bult, een ophoging om het water tegen te houden, niet meer dan dat. Heel wat anders dan de huidige Deltadijken. Van een waterkering op een kreekrug werd het een hooggelegen pad.

Al weer anderhalf jaar geleden – ik was eigenlijk op zoek naar alternatieven voor de LAW-Grenslpad, die door het verdwijnen van de veerdienst Kruiningen-Perkpolder moest worden verlegd – liep ik toevallig tegen dat pad

aan. Hekken naar een tuin deden me omkeren. Thuisgekomen de historische atlas van Zeeland er eens op nageslagen. Die liet ter plekke een voetpad zien. Geen tijd gehad om het nog eens uit te zoeken.

Hekje naar de tuinen

Tot journalist René Schrier in een artikel in de PZC, het regionale dagblad voor Zeeland, alsnog licht op de zaak wierp.

‘In de loop der eeuwen hebben inpolderingen, ruilverkavelingen en stadsuitbreidingen hun vernietigende werk gedaan. En nu is er van die dijk uit 1135 zo goed als niets meer terug te vinden. Alleen in Kloetinge, onder de rook van Goes, leeft de dijk nog, of eigenlijk het pad, of nog beter: wat daar voor door moet gaan’, schreef Schrier in zijn krant. Hij voegt er aan toe: ‘Aanwonenden zijn daar op hun dood dat er iemand over die vermeende oude dijk loopt.’ Telefonisch bevestigt Schrier mij wat hij van de gemeente had vernomen. Hoewel het er op het eerste gezicht absoluut niet op lijkt: ‘Het was én is een openbaar voetpad. Ondanks dat op verzoek van aanwonenden het bordje met die tekst is weggehaald. Al in 1978!’ Enkele weken nadat zijn artikel in de krant had gestaan, was het pad beter toegankelijk gemaakt, brandnetels weggemaaid, enzovoorts. Alleen de tuinhokjes staan er nog, zodat het lijkt alsof je er niet mag komen en de bouwvlieg ligt in de tuin....

Dorpsbelangen

Voorzitter Jaap Hoste van de Vereniging Dorpsbelangen Kloetinge bevestigt dat het pad niet in zijn geheel is te belopen. ‘Rond 1970 zijn er bungalows gebouwd die met hun achtertuinen tegen het pad aan grensden. Drie eigenaren hebben aan de overkant ervan een stuk grond bijgekocht. Dan snap je wel wat er gebeurt.’

Dorpsbelangen heeft de gemeente Goes gevraagd ‘aan haar onderhoudsplicht te voldoen’. De kwestie loopt al jaren. Maar juist de laatste tijd zit het in een stroomversnelling, gebeurt er wat. ‘Alle betrokken partijen, de gemeente, de eigenaren en Dorpsbelangen hebben rond de tafel gezeten. De gemeente heeft een compromis voorgesteld: het pad verleggen rond de drie betrokken percelen. Eén van de eigenaren voelt daar nog niet voor.’ Hoste verwacht dat als het compromis op niets uitloopt, de gemeente doorpakt en het oorspronkelijke tracé weer toe-

gankelijk maakt. "De gemeente staat in haar recht dat te doen. Het pad staat op de wegenlegger." Hoste hoopt dat er over enkele maanden een oplossing is.

De kortste weg

Oudere agrariërs aan het Noordeinde in Kloetinge kunnen je nog vertellen hoe je vroeger vanuit Kloetinge over het pad, door de boomgaarden naar Goes ging. "Gewoon de kortste weg te voet van Kapelle naar Goes. Die wandeling van Ter Vaete naar het Noordeinde van Kloetinge en vervolgens naar Goes bestaat nog steeds. Het is een schitterende route", aldus Schrier. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat het twijfelachtig is of die exact het tracé van de dijk uit 1135 volgt.

Het pad was wel een van de aankopingspunten voor Cornelis Dekker om de loop van die dijk te reconstrueren. Hij beschreef die in 1971 in zijn boek over de historie van Zuid-Beveland. Als 'tegenas' voor de stelling van bodemkundige Vlam dat de oudste delen van Zeeland, nadat ze op natuurlijke wijze waren droog komen te liggen, in één keer en in hun geheel door een defensieve bedijking tegen de zee waren beveiligd. Nou, dat is dan mooi niet waar, was ongeveer Dekkers reactie. Althans niet zo stellig als Vlam beweert. Er is wat afgeschreven en gepolemiseerd over het ontstaan van Zeeland.

De dijk die Dekker als bewijsvoering beschrijft, is in 1135 opgeworpen. Na de grote overstroming van 1134. Die had flinke bressen geslagen in het land. Maar om iets te begrijpen van de discussie tussen Dekker en Vlam moeten we nog ruim een eeuw verder terug in de tijd.

Vliedbergen

Rond het jaar 1000 was het huidige Zeeland een groot schorren- en slikkengebied. Er woonden mensen, maar die hadden hun land niet beveiligd met dijken. De gevolgen van een grote vloed in 1014 waren dan ook rampzalig. Gedurende vele jaren stond een groot deel van Zeeland onder water. Voortdurend vrat de zee aan het land, waardoor grote delen van het huidige Walcheren en Zuid-Beveland werden 'opgeruimd'. Er ontstond een ware binnenzee waarvan het Veerse Meer het laatste niet-ingepolderde restje is. Alleen enkele stukjes van het oorspronkelijke land bleven bestaan, als eilandjes in het

water: rond Borsele en Baarland in de Zak van Zuid-Beveland. Die stukken werden wel overspoeld en aan de rand flink aangetast, maar het water slaagde er blijkbaar niet in de hele massa van de zware poelklei weg te slaan. Zonder bescherming kon men er evenwel niet meer wonen.

Nog ging men niet direct bedijken, en zeker niet op een systematische manier. Als reactie op de stormvloed van 1014 zijn allereerst kunstmatige hoogten opgeworpen. Kleine waarop hoogstens één primitieve hofstede kan hebben gestaan en hoogten van grotere allure, waarop dorpen tot ontwikkeling kwamen zoals in Kloetinge. Meestal waren ze niet hoger dan één of twee meter. Bij de woningen werd veel vee gehouden. Dat mag worden afgeleid uit de enorme hoeveelheden mest die zijn gevonden, in Kloetinge op enkele plaatsen wel tot drie meter dik.

Wie wel eens in Zeeland heeft rondgekeken, zal vast wel de hoge 'bergen' zijn opgevallen. Midden in een weiland of bouwland, een puist van soms wel zo'n 15 meter hoog. In de volksmond worden ze ook vliedbergen genoemd. Eigenlijk zijn ze dat niet, want ze duiden op militaire versterkingen uit de 12e en 13e eeuw. En toch ook weer wel, want in een aantal van die wat hogere bergen wordt de kern of basis gevormd door een echte vliedberg, opgeworpen om bij overstromingen een goed heenkomen te vinden. Dat is althans de verklaring die nu opgeld doet. Want ook over het ontstaan van de bergen zijn de pennen in het Zeeuwse aardig geslepen.

In de tweede helft van de elfde eeuw worden ook wat dijkjes aangelegd en dammen in kreken geslagen. Dat gebeurde volgens Dekkers zeker niet systematisch. Het waren lokale, vaak ook persoonlijke initiatieven, getuige namen als Wolphaartsdijk (de dijk van Wolfert), Geersdijk, Eversdijk (Everdie) en Ellewoutsdijk (Elewout). Dekkers wordt in zijn mening gesterkt door veldnamen die op voormalige dijkjes wijzen die midden in het land hebben gelegen, zonder enig onderling verband en die ook later geen deel hebben kunnen uitmaken van enig dijkstel. Na het leggen van de ringdijken, als reactie op de stormvloed van 1134, verloren al die dijkjes hun functie.

Pad naar de kerk van Kloetinge

De route

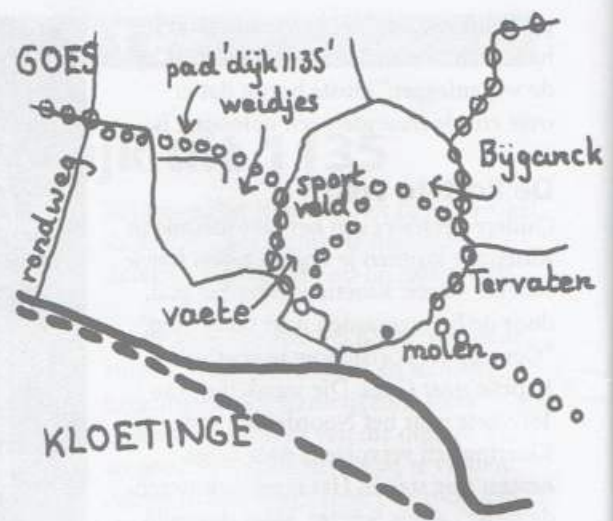
De wandeling begint op het voorplein van station Goes (Hotel terminus). RD Frans den Hollanderlaan inlopen. Van der Spiegelstraat oversteken en RD Jacob Valckestraat. LA over Ganzepoortbrug (let op de tegel met de Ganzepoort). Over de brug direct RA langs het water, geasfalteerd voetpad. Aan het einde, bij telefooncel LA Gasthuisstraat. Via Lombokstraat naar Grote Markt. Hier RA de Opril Grote Markt in en opnieuw RA Koningstraat. Bij de haven LA (Bierkade). Via Turfkade RD de 's Heer Hendrikskinderenstraat in. Na 100 meter LA Stooftstraat. Op kruising RD en aan het eind RA (Westwal). In de bocht LA de trappen af en naar de dijk toelopen. Dit is de 's Heer Hendrikskinderendijk, 'onze dijk van 1135', hier goed zichtbaar. (Linksaf loopt de dijk in de richting van 's Heer Arendskerke, wij gaan hem (proberen te) volgen in oostelijke richting tot Wemeldinge).

Op de dijk RA (links nog een boerderij) en nog vóór de molen RA, Nieuwstraat (in het trottoir een tegel van de Westpoort). Na 50 meter RD, het andere einde van de 's Heer Hendrikskinderenstraat in. Tegenover nr. 42 LA door parkje, op pleintje RA en direct weer LA (Rozemarijnstraat). Je loopt wat omhoog naar de dijk, bij nr.23 RA, de M. Smallegangebuurt in. Aan het eind RD over de St. Maartensbrug. In de Oostsingel (in het trottoir een tegel van de Oostpoort) 2e straat LA, de Heernisseweg met nog oude bebouwing. Aan het eind LA, Beatrixlaan, wordt 's Heer Elsdoprstraat. Rondweg oversteken en RD over het fietspad tot de eerste huizen van Kloetinge. RD over smal graspad langs slootje. Dit is het begin van het bewuste dijkje of pad achterlangs de huizen. Als het pad in zijn geheel te

belopen is, zie je bij het laatste huis een klaphekje dat toegang geeft tot een wei. Door het hek, langs de bomenrij tot aan de straat (Noordeinde).

Als het pad nog niet beloopbaar is, bij het begin van Kloetinge RA (Zomerweg) en eerste straat LA (Langeweide). Aan het eind in de bocht naar rechts LA, over houten bruggetje tot het klaphekje door de weidjes.

Bij het Noordeinde zou je, voor het volgen van het oude tracé van de dijk, eigenlijk RD moeten lopen over de parkeerplaats van het sportveld. Het dorpje Kloetinge is echter een bezoekje waard. Daarom: op het Noordeinde aan het eind van het pad door de weidjes RA naar het Marktveld. Ter hoogte van de kerk LA, Jachthuisstraat. Na ca. 100 m LA voetpad inslaan. Dat loopt langs de Ambachtsvrouwen. Bij het sportveld steeds rechts aanhouden totdat je uiteindelijk bij Tervaten uitkomt. Hier zijn twee mogelijkheden: A) de route langs Waanskinderen die nog het meest de oude dijk volgt; deze route is vooral door zijn bebouwing aardig; of B) de route langs het uiteinde van de Deesche Watergang, het restant van een grote dijkdoorbraak. Voor route A: Bij Tervaten RA verharde weg op en direct weer RA. Op kruising LA langs het gehucht Waanskinderen en bij de Monnikendijk opnieuw LA. Na ruim één kilometer LA, fietspad (Grintweg). Aan het eind RA het Hoge Pad inslaan. Voor route B: Bij Tervaten LA en na 300 m RA Daniëlsweg (doodlopend). Bij kruising met verharde weg RD, Potmanswegeling. Aan het eind RA Monnikendijk en in de

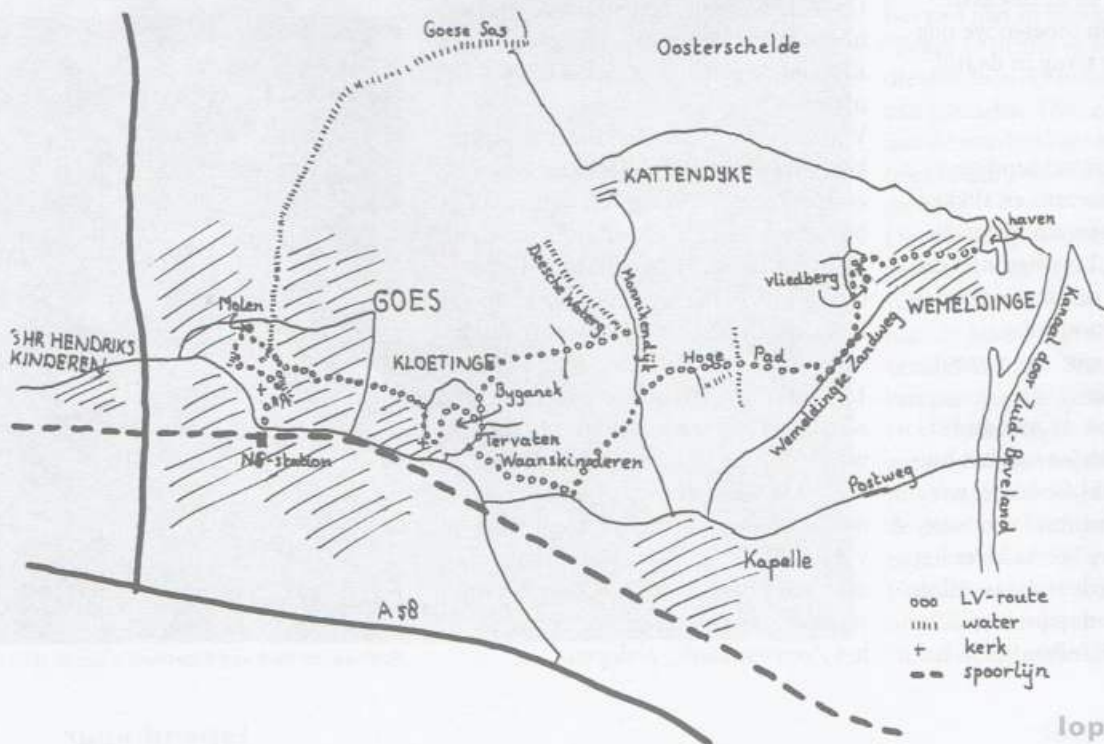

bocht LA Hoge Pad.

Na ongeveer 1 km op het Hoge Pad in bocht naar rechts RD, het Hoge Pad blijven volgen (bordje met fruitbedrijf 'Hoge Pad'). Fietspad ca. 1,5 km blijven volgen tot de Wemeldinge Achterweg. LA over het fietspad en na 500 m eerste weg LA, Blauwhuisweg. Bij de Moolweg voetpad langs bosrand volgen. Na afsluitboom de Kerkweg inslaan, fietspad. Bij de kerk rechts aanhouden, op volgende splitsing RD over klinkerweg.

Wie zin heeft kan ook nog een ommetje langs de Oosterscheldepdijk maken. Sla op splitsing LA en op volgende kruising RA, de geel-rode tekens van het Oosterscheldepdijk volgen tot aan de zeedijk. Daar RA en voor het bosje stenen trapje aan rechterzijde naar beneden. Onverhard pad volgen in bocht naar links. Pad blijven volgen tot aan bebouwing van Wemeldinge, via Noordelijke Achterweg naar de Dorpsstraat. Daar LA.

Op Klinkerweg na de kerk RD en tweede

straat LA inslaan, de Dorpsstraat. Op Dorpsplein RD Wilhelminastraat. Deze straat blijven volgen tot aan dijk bij de haven (horeca). Honderd meter verder is de bushalte voor de bus naar Goes en Kruiningen/Yerseke. Ga daarvoor RA onderlangs dijk en eerste straat RA. De totale lengte van de beschreven route is 14 à 17 km. Voor een groot deel is de route verhard.

Voor de naam **Kloetinge** vond ik twee verklaringen. Eén heeft te maken met het ophogen in de strijd tegen het water: kloeten staat voor kluiten. In de volksmond spreekt men van Klusdorp. Maar er wordt ook gezegd dat de naam is afgeleid van het Germaanse woord Klōta, wat 'rond ding' betekent. Dat slaat dan op de Bijganck, zoals de merkwaardige door wegen omsloten cirkel heet waarvan het ontstaan een mysterie is.

In de 15e eeuw stonden er in Kloetinge vijf molens waarvan nu nog één over is. Een ander teken van welvaart is de imposante Geerteskerk, gewijd aan de heilige Gertrudis, de beschermster tegen ratten- en muizenplagen. Bij de kerk een van de best bewaarde dorpsdrinkputten (vaete) van Zeeland.

In het Jachthuis woont de Ambachtsvrouw, de achterkleindochter van J.C. Patijn. Hij kocht in 1843 de grond én de titel van Ambachtshoofd. Roemrijke geslachten als Van Borssele en Van Brederode waren hem vooraf gegaan. Het oude Ambachtsherenhuis is rond 1880 afgebroken; het stond bij de kerk waar nu de pastorie ligt. Ter vervanging is het Jachthuis gebouwd.

Wemeldinge ligt op het einde van de kreek van Kapelle. De weg tussen beide dorpen – de Wemeldingse Zandweg – is een van de oudste van Zeeland. Het dorp Wemeldinge wordt al genoemd voor het jaar 1000.

In Wemeldinge staat één van de hoogste vliedbergen van Zeeland (zo'n 15 meter). Je vindt hem bij de kerk. Samen met de kerk en de Dorpsstraat vormt de berg een 'beschermd dorpsgezicht'. Eigenlijk val je in Wemeldinge van de ene verrassing in de andere: snuif de sfeer van weleer op in de Dorpsstraat, maar aarzel niet om daar ook een achterommetje in de schieten naar de Noordelijke en Zuidelijke Achterweg. Na de aanleg van het Kanaal door Zuid-Beveland is het dorp naar het kanaal gegroeid. Lange tijd heeft dat kanaal het leven in het dorp bepaald. Zo'n tien jaar terug is de kanaalmonding verder oostwaarts verplaatst. De Wemeldingse sluizen verloren hun functie. In de sluiskom ligt nu een grote jachthaven, als compensatie voor het gemis aan havenactiviteiten.

Kreekrug

Aan een rustige tijd – niets wijst er namelijk op dat er rond 1100 vaker overstromingen zijn geweest – kwam abrupt een eind in 1134. Met een geweldige overstroming. Ten noorden van Kattendijke, Wemeldinge en Yerseke werd een groot gebied blijvend opgegruimd. Daar ligt nu de Oosterschelde. Ten westen van Kattendijke drong de zee diep het land in: die kreek is zelfs nu nog goed zichtbaar, als laagte in het veld. Met als extra accent een zoutminnende vegetatie, door de brakke ondergrond eigenlijk ongeschikt als weiland. Een kreekrug verhinderde dat het water nog verder zuidwaarts kon opdringen. Het eerste wat men na de overstroming van 1134 ging doen, was deze kreekrug – die liep van Wemeldinge langs Kapelle en Kloetinge, naar 's Heer Arendskerke, van Goes was toen nog niet echt sprake – wat verhogen, in een wijde boog om de diepe uitlopers van de zee heen. Het westelijk deel tussen 's Heer Arendskerke en Goes is later herhaaldelijk verhoogd en bestaat nog steeds. Van de andere delen weten we dat ze nog tot in de 16e eeuw als zaaidijken of hoge weg aanwezig waren. Men beschouwde ze toen al niet meer als één en dezelfde (ring)dijk, maar als afzonderlijke dijken, met afzonderlijke namen.

Reconstructie

De reconstructie van de ringdijk uit 1135 wordt vergemakkelijkt doordat op verschillende plaatsen waar nu geen spoor van de dijk zelf meer te bekennen valt, toch nog een voetpad is overgebleven. In de Middeleeuwen legde men die voetpaden bij voorkeur op hooggelegen stukken land of op dijken. Vaak zijn die paden na afgraving van de dijk blijven bestaan.

Je moet je verbeelding goed laten werken. Eigenlijk tussen je oogharen door naar de kaart kijken. Nog bestaande dijken, veldnamen en voetpaden in je opnemen. Dan zie je de ringdijk van 1135 voor je opdoemen. Niet op de laatste plaats door enkele voetpaden. Ook om die reden waard om bewaard te blijven.

De weidjes

'In Kloetinge de kerk voorbij, even verder begint een voetpad door de weidjes'. Die zin komt uit een routebeschrijving uit begin vorige eeuw. 'Goes ligt nog

Het pad door de weidjes

5 kilometer westwaarts.' Die weidjes liggen er nog steeds. Je mag er ook nu nog lopen, een klaphekje wijst de weg. Aan de andere kant (vanaf de kerk) zie je de smalle doorgang snel over het hoofd. Het is er vaak erg modderig. Wellicht een van de redenen dat er plannen leven dit stuk pad op te knappen. "Dat wacht op een oplossing voor het pad over het dijke", zegt Hoste van Dorpsbelangen Kloetinge.

Het pad dat eigenlijk geen pad mag zijn en het pad door de weidjes is nog steeds een leuk onderdeel van de route van Goes naar Kloetinge. In Kloetinge moet je zeker ook even naar het Marktveld, met zijn vaete. Beide paden en Kloetinge zijn opgenomen in de Lopend Vuurroute van dit nummer. Wie zin heeft kan ook meelopen (zie activiteitenkalender achterin), van Goes naar Kloetinge en verder oostwaarts naar Wemeldinge, onderwijl speurend naar de sporen van de dijk en andere aanwijzingen voor Dekkers stellingname.

Harry Benschop

De dijk van 1135 praktisch

De route begint bij station Goes op de lijn Roosendaal-Vlissingen. De VVV is op het Stationsplein gevestigd (zondag gesloten). Vanaf het eindpunt Wemeldinge kun je met bus 27 terug naar Goes of naar station Kruiningen/Yerseke, in beide richtingen dagelijks elk uur (dienstregeling tot eind 2004). Horeca in Goes, Kloetinge en Wemeldinge.

TeVoet organiseert zondag 7 november een wandeling van Goes naar Wemeldinge; zie activiteitenkalender achterin. Deelnemers aan deze wandeling ontvangen het boekje 'Het Zeeuwse zeekleilandschap', met daarin veel wetenswaardigheden over het ontstaan van het grootste deel van Zeeland.

Verslag workshop TeVoet Utrecht

'Het zou leuk zijn als' of 'is het ook mogelijk'

Eind 2004 heeft TeVoet Utrecht een workshop gehouden over essentiële verbeteringen in de wandelinfrastructuur in de provincie.

Regiocoördinator Ineke Thierauf doet er verslag van. Dit najaar krijgt het een vervolg.

Workshop

Directe aanleiding voor de workshop was het wandelplan dat de provincie Utrecht in het kader van Agenda 2010 ontwikkelt (zie ook Lopend Vuur van september 2003). Dat plan bestaat uit het geheel aan wandelroutes opgebracht door gemeentes, Staatsbosbeheer, recreatieschap, TeVoet en andere partijen. Het doel van de eind 2004 door TeVoet Utrecht gehouden workshop was voorstellen te ontwikkelen voor de verbetering van de wandelinfrastructuur in de provincie. Voor TeVoet staat wandelinfrastructuur voor 'een netwerk van wandelpaden van goede kwaliteit'.

Wandelroutes maken gebruik van dit netwerk. Naar ons idee staat voor de provincie wandelinfrastructuur voor 'een aantal lokale wandelnetwerken verbonden door hoofdwandelroutes'. Verbetering van de wandelinfrastructuur betekent over het algemeen opheffen van belemmeringen en het aanleggen van nieuwe paden. TeVoet Utrecht is op zoek naar eenvoudig te verbeteren situaties, die een grote impact hebben op de wandelinfrastructuur.

Ideeën voor beleid

In de toelichting op de workshop is benadrukt dat naast het verbeteren van de wandelinfrastructuur het nodig is om in het totale beleid van de provincie een aantal uitgangspunten rond wandelen vaste voet te laten krijgen. Voorbeelden zijn:

- voor wandelaars zoveel mogelijk aparte paden, los van fietspaden en autowegen;
- voor wandelaars toegankelijk maken van de oevers van rivieren, sloten etc.;
- voor wandelaars voorzover mogelijk toegankelijk maken van de taluds van snelwegen;
- ontwikkelen van ideeën over barrières bij natuurgebieden, waardoor deze beter toegankelijk worden voor wandelaars terwijl natuurwaarden worden beschermd;

- in nieuw te ontwikkelen woongebieden 'groene vingers' opnemen, waardoor wandelen bij de voordeur kan beginnen;
- voorkomen van het aan elkaar vastgroeien van stedelijke gebieden.

Huidige landinrichtingsplannen

Voor bijna alle gebieden die tijdens de workshop door de subgroepjes zijn genoemd (zie hierna), zijn landinrichtingsplannen gemaakt. Het commentaar van TeVoet op deze plannen is bijna altijd geweest: het betreffende gebied is in de huidige situatie weinig aantrekkelijk voor wandelaars, die meer willen dan een rondje door een bos of natuurgebiedje. Helaas kwamen we steeds tot de conclusie: 'voor de lokale ommetjes lopers heeft het plan een aantal flinke verbeteringen. Op de fiets gaan we er ook enigszins op vooruit. Maar te voet een flink eind op pad, dat wordt er maar weinig leuker op'. Met name doordat er niet is gedacht aan het verbinden van wandelgebiedjes, waardoor leuke wandelingen van langer dan een uur beter mogelijk zouden zijn. Bovendien zijn de laatste jaren veel natuurgebiedjes gedeeltelijk of geheel afgesloten en wordt deze trend doorgezet met de nieuw te ontwikkelen natuurgebieden. Op deze wijze wordt het landschap voor de wandelaars erg versnipperd.

Ontwikkelingen

In het huidige, recent vastgestelde streekplan voor Utrecht heeft het wandelen geen zichtbare betekenis. Daarnaast zijn er wel een aantal bedreigingen voor de provinciale infrastructuur:

- In het concept fietspadenplan worden wandelpaden omgezet in fietspaden. Overigens wordt in dit plan ook het opheffen van belemmeringen genoemd zoals extra bruggen.
- HSL en snelwegontwikkeling leve-

ren in de toekomst extra blokkeringen op.

- Opheffing van spoorwegovergangen en bruggen staan in plannen van diverse partijen.

Verslag discussie

Puntsgewijs staan hieronder per deelgebied de conclusies uit de workshop vermeld.

Noorderpark en Groenraven Oost
Belangrijke nu ontbrekende verbindingen in Noorderpark:

1. Voordaan naar Beukenburg, 200 meter door weiland (staat in landinrichtingsplan Noorderpark).
2. Molenpolder naar Bert Bospad, 200 meter over boerenerf (was ooit opgenomen in beleidsplan van recreatieschap).
3. Achterwetering (Westbroek) naar Bert Bospad.
4. Kooidijk naar Achtienhoven naar Achterwetering.
5. Spoorwegovergang Twistlaan weer openstellen.

Belangrijke nu ontbrekende verbindingen in Groenraven Oost:

1. Uithof naar Berenkuil via Sandwijk. Via oude polderweggetjes kan in principe van Utrecht naar De Bilt gelopen worden.
2. Natuurgebieden beter opstellen en met elkaar verbinden. Barrières ontwikkelen om ongewenste bezoekers te weren (bromfietsen, honden etc.).

Utrechtse Heuvelrug

Belangrijk zijn:

1. Opzetten hoofdstructuur voor wandelen met verbinding naar de omliggende gebieden.
2. Opheffen van barrières door wegen (A12) en landgoederen.
3. Realiseren van verbindingen met alle kernen.
4. Er zijn nog geen concrete essentiële ontbrekende verbindingen gedefinieerd voor de Utrechtse Heuvelrug.

De Venen/Vechtstreek

1. De grasdijken langs het waterleidingkanaal ten zuiden van Fort

Tienhoven tot het Bethunegemaal aan de Middenweg ZW van natuurreservaat De Veenderij. Dit knelpunt staat ook vermeld in 'Projectstudie Wandelroute Nieuwe Hollandse Waterlinie' van Lopende Zaken (1998) i.o.v. Bestuur Regio Utrecht als Knelpunt 6 (p.18) en in nota 'Verbeteren Recreatief Gebruik' van DWR/Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht (2003) p.43. Oplossing van dit knelpunt zou ook een verbetering betekenen voor zowel het Waterliniep pad als het Floris V-pad.

2. De westelijke kade van het waterleidingkanaal ten noorden van Fort Tienhoven tot de Weersloot bij Mijnden. Dit punt is ook vermeld in 'Projectstudie Wandelroute Nieuwe Hollandse Waterlinie' als knelpunt 5 'Noordelijke Scheendijk' (p.15).
3. Ook de andere punten in Vechtgebied zijn potentiële verbeteringen/aanvullingen voor Waterliniep pad en Floris V-pad.

Spoorbaanroute Vinkeveen/Wilnis

Dit is een initiatief van TeVoet Noord Holland. Mogelijk maken van pad langs de westelijke oever van de Veldwetering van de Bijleveld tussen Dooyersluis en de Gagelweg. Dat zou mooi aansluiten op Marskramerpad 3, een route die nu te veel asfalt kent. Het gebied De Venen heeft een groot potentieel aan paden (zie bijv. Wandelpadenplan In De Venen, het rapport van Hoogheemraadschap AGV en het rapport 'Gezinswandelroutes Groene Hart' uit 1999 van Lopende Zaken in opdracht van de Manifestgroep Groene Hart) en verdient meer aandacht.

Lopikerwaard

1. Een oude wens is heropening van het oude Kerkepad tussen Uitweg en Benschop, waarbij de provinciale weg

Rotterdam – Nieuwegein (N 210) en de watergang van het HHSR een obstakel vormen.

2. Toegankelijk maken van de Oostkade van Waarder in de richting Woerden.
3. Toegankelijk maken van de westelijke kade langs de Kattenbroekerdijk, nu een verkeersarme verbinding maar er dreigt een hernieuwde openstelling voor alle verkeer tussen Montfoort en Woerden.
4. Openstellen van de Hollandsche kade bij Rapijnen
5. Toegankelijk maken van het Jaagpad langs de Hollandsche IJssel, tussen IJsselstein en Montfoort en verder indien mogelijk. Dit project is ooit gerealiseerd in het kader van de Voetpadendagen, maar daarna verlaten wegens de verkoop van een stuk aan het water grenzende grond.
6. De barrièrewerking van de rijksweg A12 remt of blokkeert de ontwikkeling van een padennet tussen de gemeenten Lopik, Montfoort, Woerden, Utrecht (Vinexlocatie Leidsche Rijn), Maarssen, IJsselstein en Nieuwegein. Dit ondanks de signalering van dit probleem bij de ontwikkeling van Groengebied Utrecht West. Maar een gecombineerde benutting van de Bijleveldse Vliet (ecologische verbindingzone) is afgewezen.

Kromme Rijn/ Langbroekerwetering De 'Langbroeker Wetering route'

Deze route van Odijk naar Cothen is de enige andere mogelijke Oost-West wandelverbinding naast het te realiseren pad langs de Kromme Rijn. Ook is hij veel rustiger vanwege de grotere afstand tot (storende verkeersgeraas van) de N 229. Verbindingen met de Heuvelrug zijn gemakkelijk te maken of zijn reeds aanwezig. De route loopt van Odijk via

Beverweert naar Sterkenburg, over Hardenbroek via Kleiweg naar Cothen. Er zijn zeven knelpunten in deze route.

Gewenste verbindingen vanuit Zeist en Driebergen naar het Langbroeker Wetering gebied

1. Vanuit Zeist via Tiendweg-Rijnwijk-Odijkerweg (tunnel onder A12) en nieuw aan te leggen voetpad volgens Landinrichtingsplan Groenraven Oost naar de Rijseweg en Krommesteeg. N.B. Hiervoor moet spoorwegovergang bij Rijnwijk gehandhaafd blijven! (In het plan Groenraven Oost is deze ook nodig voor een aan te leggen fietspad). Onduidelijk is of enkele geplande wandelpaden in het land inrichtingsplan wel gerealiseerd worden, zoals wandelpad tussen Odijkerweg en Rijseweg, tussen Zeist West en Bunnik. Vanuit Driebergen langs Broekbergseweg van het oude klooster Arca Pacis naar de Langbroekerwetering.
2. Verbinding vanuit NS-station Driebergen/Zeist. Vanuit dit station is het gemakkelijk lopen naar de Heuvelrug, maar een goede wandelverbinding met het gebied van de Langbroekerwetering en Kromme Rijn ontbreekt. Deze moet te realiseren zijn door een pad langs sportpark De Woerd en het natuurgebied De Woerd.

Vervolg

Met de voor het Utrechts wandelnetwerk verantwoordelijke gedeputeerde en de projectleider is besproken dat volgend jaar serieus gekeken wordt naar de ontbrekende essentiële schakels in het op dat moment ontwikkelde wandelnetwerk. Voor TeVoet Utrecht voldoende reden om komende winter een tweede workshop te organiseren over het thema 'essentiële ontbrekende schakels'. In deze workshop zal ook het realiteitsgehalte besproken worden van de hierboven genoemde ideeën. Want deze zijn nu voor een deel nog teveel van het soort 'het zou leuk zijn als', terwijl de harde werkelijkheid 'het is ook mogelijk' niet toestaat.

Belangstellenden voor de tweede workshop kunnen zich aanmelden bij Ineke Thierauf via utrecht@tevoet.nl.

Ineke Thierauf

Tijdens de Groene Maand-wandeling bij Wilnis (2002)

Zuid-Holland

Elserkade ook niet 'op eigen risico'

De Elserkade in de Krimpenerwaard zal worden opgeknapt. Hoe en wanneer is nog niet bekend. De opknopbeurt zal al snel 100.000 euro vergen. Dat heeft de Groen Service Zuid-Holland aan TeVoet laten weten.

Na signalen over afsluiting van de kade, onderdeel van het Groene Hart-pad, heeft TeVoet zich tot de Groen Service gericht. Deze provinciale dienst had de Elserkade dit voorjaar afgesloten vanwege verzakkingen, het werk van muskusratten. "Volgens veiligheidsnormen niet langer geschikt voor openstelling", was het argument.

Een wel heel rigide maatregel, voor wandelaars althans. In een willekeurig weiland of heideveld is er meer kans dat je je verzwikt. De kade is naar het oordeel van TeVoet voor wandelaars nog steeds heel goed beloopbaar. De Groen Service voelt er evenwel niets voor een bordje met 'Betreden op eigen risico' te plaatsen. Eind van de zomer buigt het bestuur van de Groen Service zich opnieuw over de zaak. Misschien dat er op korte termijn een noodoplossing wordt gevonden. Anders valt te vrezen dat wandelaars voor lange tijd verwezen worden naar het asfalt. Zonder echte reden.

Landinrichting Driebruggen

TeVoet heeft bij het Natuur- en Recreatieschap Reeuwijkse Plassen haar bezorgdheid uitgesproken over twee geprojecteerde wandelverbindingen. Deze waren in de landinrichting Driebruggen in het vooruitzicht gesteld. Tot nu toe is er nog niets van gekomen. Het gaat om de verbinding tussen de Oukoopse Dijk en Prinsendijk over de Steinse Kade. Een deel ervan is al door een boer opengesteld en verbindt de Oukoopse Dijk met Twaalfmorgen. Een tweede verbinding zou er moeten komen vanaf Twaalfmorgen naar het Molenpad over de Oukoopse Dijk. Beide punten zijn 'meegenomen' door de nieuwe landschapsmanager bij het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Midden-Holland. Ook is de mogelijkheid van een wandelverbinding tussen Oud-Reeuwijk en

Oud-Bodegraven (weer) onder de aandacht gebracht. Over deze verbinding is in het kader van de landinrichting ook al gesproken. Deze landinrichting maakt vanwege waterbergingsplannen pas op de plaats.

Tenslotte heeft TeVoet op de bijeenkomst van het schap de handhaving van het autoverbod op zondagen op de smalle wegen in het plassengebied aangekaart.

Steinse Tiendweg

Vier jaar nadat TeVoet met de toenmalige gebiedsgedeputeerde mevrouw Ruiven en enkele ambtenaren van Zuid-Holland een bezoek heeft gebracht aan

De Steinse Tiendweg

de Steinse Tiendweg, lijkt het ervan te komen. De weg, een mooie tiendkade ten noorden van Haastrecht, wordt opgeknapt. Voor een bedrag van maar liefst 790.000 euro.

Met het door TeVoet gearrangeerde bezoek op 20 mei 2000, kwam de Steinse Tiendweg op de politieke agenda. Vier jaar later, na de inzet van velen, is het geld voor het broodnodige herstel er bijna. De gemeenteraad van Vlist, deze gemeente is belast met het beheer van de kade, heeft eind juni met het herstelplan ingestemd. Vlist stopt er zelf 150.000 euro in. Vanuit het Plattelands Ontwikkelings Programma POP krijgt de gemeente 415.390 euro. De Dienst Landelijk Gebied geeft een bijdrage van

50.000 euro.

Voor het Pelgrimspad betekent het dat er een einde komt aan de omlegging via het fietspad Hekendorp-Haastrecht. Ook het Wandelplatform heeft zich bereid verklaard tot een bijdrage van 5.000 euro. Als ook de provinciale subsidie van ruim 170.000 euro helemaal rond is, kan worden overgegaan tot aanbesteding.

Eeffien Huizing

Groningen/Drenthe

Knelpunt bij Meppel

In mei stond er plotseling een hek over een schouwpad waar de TeVoet-wandelroute 'Meppel en z'n Ommelanden' overheen loopt. Een bedrijf op het industrieterrein Oevers D maaide het stukje toch al langer. Dan kon het hek er ook wel staan.

TeVoet waarschuwde de gemeente. Die constateerde dat het gemeente-eigendom is. Vervolgens gebeurde er vier weken niets. Ook na herhaald telefonisch contact geen reactie van de gemeente.

Gelukkig wilde de politieke partij Sterk Meppel zich ervoor inzetten. Hun brief aan B&W leverde een aardig artikel op in twee-kranten én een reactie van de gemeente. Die heeft het bedrijf aangeschreven.

Het leukste is dat veel mensen bij TeVoet reageren. Zelfs mensen die weinig wandelen, zijn positief over de actie van TeVoet.

Kerkenpad Tjamsweer

In Tjamsweer bij Appingedam heeft een particulier een stukje van een oud kerkenpad opgebroken en gras ingezaaid. Hij heeft er gelijk maar een hek omheen gezet. De gemeente Appingedam eist dat het pad herstraat wordt. TeVoet blijft het volgen.

Eduard Korpel

Twente

Oproep voor 'getuigen'

Net als in andere regio's zijn in Twente ten tijde van de MKZ-crisis paden afge-

sloten geweest. En net als in de rest van Nederland zijn die weer open gesteld nadat het gevaar bezworen was. Helaas is hier en daar van de situatie misbruik gemaakt door een pad afgesloten te houden. Ook in de buurt van Tubbergen is dat het geval, op een stukje Twentepad

Voor wie het gidsje bezit: op kaart 5 geldt tussen de Denekamperweg en de Possenweg een omleidingsroute. Een mooie route over een boerenzandweg door het landelijk gebied is vervangen door een fietspad langs de doorgaande weg, betonplaten en klinkers.

Het nu afgesloten pad is openbaar in die zin, dat het al eeuwen voor een ieder toegankelijk is en daardoor ingevolge de Wegenwet toegankelijk zou moeten blijven. Dat het ligt op het privéterrein van twee agrariërs maakt wat dat betreft geen verschil. Uitgebreide pogingen van TeVoet Overijssel om via overleg en overreding zowel de betrokken agrariërs als de gemeente Tubbergen te bewegen het pad weer open te stellen zijn op niets uitgelopen.

In Twente wordt momenteel gewerkt aan een regionaal wandelnetwerk, iets waarvoor TeVoet Overijssel zich al lang geleden uitgesproken heeft. Tevens zal er in het voorjaar een nieuwe druk verschijnen van het Twentepadgidsje. Beide feiten rechtvaardigen een gerichte aanpak van dit probleem.

Het is volgens TeVoet aan de gemeente Tubbergen op te treden tegen het illegaal afsluiten van het betreffende pad. Deelname aan een overleg dat een Wandelpadennetwerk in Twente moet opleveren, impliceert naar ons idee ook de bereidheid tonen op eigen grondgebied een actief beleid te voeren tegen het illegaal afsluiten van onverharde paden en wegen.

Ook het Wandelplatform heeft er belang bij dat de oude situatie wordt hersteld. Als beheerder van het Twentepad heeft de stichting inmiddels toegezegd de juridische mogelijkheden uit te (laten) zoeken. Zij is bereid als eisende partij op te treden. Wat bij Holysloot in Noord-Holland lukte, is voor herhaling vatbaar! Essentieel zal daarbij de bewijsmogelijkheid zijn: kaarten en getuigen die aan kunnen tonen, dat het pad al tenminste 30 jaar lang openbaar toegankelijk geweest is. Wie daarbij een rol kan spelen, wordt hierbij van harte uitgenodigd te reageren! Heeft u een oude kaart van het gebied of heeft u er 30 jaar gelden

gelopen? Laat het ons weten.

Liever dan een juridische procedure ziet TeVoet dat er in overleg kan worden uitgekomen. Het heeft onze voorkeur dan ook dat de gemeente Tubbergen met de betreffende agrariërs gaat praten, hierin gestimuleerd door de Regio Twente (als opdrachtgever Wandelnetwerk) en Wandelplatform (als controleur Wandelnetwerk). Dreigen met juridische stappen kan altijd nog.

Zandweg bij Haaksbergen

In juli riep een bewoonster in de gemeente Haaksbergen via de website de hulp van TeVoet Overijssel in. Op de zandweg waarlangs zij woonde, werd een puinverharding aangebracht. Zij gaf aan het zowel voor de verkeersveiligheid (snelheidsbeperking) als voor de wandelaars belangrijk te vinden dat de weg onverhard bleef. Haar vraag: wat kan ik er tegen ondernemen.

Het antwoord kon dankzij andere TeVoeters snel worden gegeven. Het betrof hier in dit geval 'het illegaal storten van puin'. Op basis van de Wet Milieubeheer kan de gemeente hiertegen optreden. De gemeente Haaksbergen heeft de handschoen ook daadwerkelijk opgepakt en heeft aangekondigd de aangebrachte verharding te (laten) verwijderen, desnoods op kosten van de overtreder. De bewoonster was uitermate ingenomen met ons advies. Gelukkig weten mensen TeVoet te vinden om verharding van zandwegen te voorkomen. En zijn er gemeenten die het belang van zandwegen onderkennen.

Gé Westgeest

Zeeland

Nieuwe regiocoördinator

Sinds begin deze zomer ben ik de regiocoördinator voor TeVoet in Zeeland. Binnenkort zal ik contact opnemen met de overige leden in deze provincie om de wandelsituatie eens door te nemen en eventueel actie te ondernemen. Te denken valt o.a. aan verbeteringen in het Oosterscheldepad en het nieuwe deel van het Grenslandpad zoals dat sinds kort loopt.

Pieter van Rijswijk

Netwerk Wolphaartsdijk

Rond Wolphaartsdijk (bij Goes) probeert TeVoet een lokaal wandelnetwerkje van de grond te krijgen. Hiervoor wordt samengewerkt met onder andere agrariërs in het gebied en de Zeeuwse Milieufederatie. Het idee is een netwerkje te ontwikkelen dat het mogelijk maakt het gebied op enkele dagwandelingen te doorkruisen. Voor een aantrekkelijke route moeten enkele binnendijken rond de kernen Wolphaartsdijk en Oud-Sabbinge en oeverlanden langs de Schenge worden opengesteld voor wandelaars. Ook is er aandacht voor koppeling naar andere regio's zoals Walcheren (de geel-wit gemarkeerde route van de Reede van Middelburg) en de Zak van Zuid-Beveland. Zo kan het netwerk Wolphaartsdijk een bouwsteen vormen voor een wandelknooppuntennetwerk Zeeland.

Met het project wordt niet alleen beoogd het buitengebied toegankelijker te maken voor de wandelaar, ook willen we het landschap gaan verfraaien. Die verfraaiing wordt vooral gezocht in het accentueren van de structuur van het gebied: van de langgerekte geulenpolders waar eens de Schenge stroomde en de kleinere aanwasvelden rond de beide dorpjes, bijvoorbeeld door het aanplanten van zware bomenrijen. Voor beide activiteiten, het wandelnetwerk en het landschapsnetwerk, is vrijwillige medewerking van de betrokken grondeigenaren nodig. Ook een reden om samen op te trekken.

Beide ideeën passen in het gebiedsplan 'Rondom het Veerse Meer' dat dit jaar nog zal worden vastgesteld. Vanuit het gebiedsplan kan ook op (financiële) medewerking worden gerekend voor de uitvoering. Dat beide projecten elkaar inhoudelijk versterken – samen te vatten met de woorden 'het verfraaide landschap wordt toegankelijker' – lijkt een pré voor de daadwerkelijke realisatie.

Harry Benschop

Brabant

Wensen voor de Biesbosch

Laat ons eens weten wat de wensen van de wandelaar voor de Biesbosch zijn. Dat verzoek kreeg TeVoet naar aanleiding van de eind juni georganiseerde wandeling door de Hollandse en Brabantse Biesbosch. Het kwam van

Frans Fronik, coördinator Staatsbosbeheer van het Biesbosch Bezoekerscentrum. "Graag worden wij op de hoogte gebracht. Dan kunnen we die wensen bespreken in ons team. Wie weet, kunnen we ze ook uitvoeren". Dat wensenlijstje – anderhalf A4-tje gevuld met uiteenlopende wensen, groot en klein, van zo uitvoerbaar tot voorstellen die wel even tijd zullen vergen – is inmiddels opgesteld en toegezonden. Dit najaar zal erover worden doorgepraat met Staatsbosbeheer. Het wensenlijstje is inmiddels ook doorspeeld aan het bestuur van de Vrienden van de Voetveren, want de toegankelijkheid van grote (voor de wandelaar echt aantrekkelijke) delen van de Biesbosch valt of staat met de mogelijkheid er daadwerkelijk te kunnen komen. Daarvoor zal in enkele gevallen alleen een pontverbinding uitkomst kunnen bieden.

Zandwegen Meierij

Hoe kunnen we zandwegen herstellen, behouden en gebruiken? Dat was het thema van een studiemiddag over zandwegen in het Brabantse Beek en Donk begin juli. Dat behoud en gebruik onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden was iedereen – met name Meierijgemeenten waren uitgenodigd, naast Brabants Landschap, Milieufederatie, ZLTO en TeVoet – wel duidelijk na het betoog van projectleider cultuurhistorische projecten Jan Timmers van het Ontwikkelbureau Gemert-Bakel (een pilotgebied in de reconstructie van het Brabantse platteland): herstel alleen om het herstel heeft eigenlijk geen zin. Het gebruik als wandelpad of –route komt dan al heel snel in beeld. Op de bijeenkomst bleek dat de meeste gemeenten positief staan tegenover een

Zandweg in Meierij

project waarin zandwegen worden behouden of opnieuw een functie krijgen. Eigenlijk was dat ook het achterliggende doel van de door het Innovatieplatform Duurzame Meierij (IDM) georganiseerde bijeenkomst: kijken of er mogelijkheden zijn voor interessante projecten rond zandwegen. Niet elke gemeente in de Meierij is even ver. Vandaar dat allereerst naar de mogelijkheden van een pilot wordt gekeken, in dit geval rond Liempde. TeVoet bekijkt nog wat deelname aan een dergelijke pilot kan opleveren of dat er voor TeVoet andere, betere mogelijkheden liggen om in te spelen op een van de door IDM beoogde doelen: het duurzaam versterken van natuur, landschap en cultuur en het ontwikkelen van streekgeïnteresseerde activiteiten die de gebiedskwaliteit versterken. De nodige contacten zijn in elk geval gelegd. Na de zomer komen alle genodigden van de

studiemiddag nog een keer bijeen in de gemeente Gemert-Bakel; die gemeente momenteel het verst in de planvorming rond zandwegen.

Moerputtenbrug

De spoorbrug over de Moerputten, in het zogenoemde Halvezolenlijntje tussen Den Bosch en Vlijmen, wordt het exclusieve domein van de wandelaar. Dat was het verheugende bericht in Lopend Vuur van februari 2003. Maar eerst was er nog een renovatie van de brug nodig, van de pijlers en van het spoordek. Die renovatie zou eind 2005 gereed zijn. Met het werk is inderdaad begonnen. "Een proefstukje", zegt de woordvoerder van Staatsbosbeheer, "om te laten zien hoe het gaat worden. Het wachten is nu op het geld om de brug in zijn geheel te renoveren." Wanneer de oplevering nu zal plaatsvinden durfde hij niet te voorspellen.

Jammer, want het betekent niet alleen dat de wandelaar waarschijnlijk nog vele jaren geen gebruik kan gaan maken van een heel aantrekkelijk stukje wandelpad. Het houdt ook in dat er voorlopig geen sprake zal zijn van een geschikte route 'de stad uit' in de richting van Nieuwkuijk en Drunen. Staatsbosbeheer geeft ook geen toestemming, zelfs niet tijdelijk, voor het betreden van enkele dijkes aan de zuidzijde van het natuurgebied De Moerputten. Wandelaars blijven dus veroordeeld tot het gebruik maken van levensgevaarlijke polderwegen (als de Deutersestraat) om vanaf Den Bosch over de eeuwenoude Heidijk naar Drunen en de Drunense Duinen te lopen. TeVoet blijft lobbyen om op welke manier dan ook een dergelijke, voor wandelaars veilige route, tot stand te brengen.

Veer over Oude Maas op de tocht

B&W van de gemeente Binnenmaas overwegen het voet- en fietsveer tussen Puttershoek en Zwijndrecht op te heffen. Het college ziet geen andere oplossing wanneer in de nabije toekomst geen medefinanciers worden gevonden voor de jaarlijkse kosten en de aanschaf van een nieuwe pont. In elk geval willen B&W de prijs voor een overtocht in 2005 verhogen met één euro.

Bron: *Rotterdams Dagblad* 10 juli 2004

Nieuw pontje naar Duursche Waarden

Volgend jaar april zou er een pontje moeten varen over de IJssel tussen Fortmond en Veessen. Een nieuw opgerichte stichting gaat zich daar sterk voor maken. Tot 1966 was daar een veerverbinding, vooral voor werknemers van de steenfabriek Fortmond die ten westen van de IJssel woonden. Sporadisch werden ook wel niet-werknemers meegenomen.

Het nieuwe voet- en fietspontje gaat varen op het oude traject: tussen een ponton in de jachthaven IJsselzicht in Veessen en een

aanlegpunt 150 meter zuidelijker, tussen de voormalige steenfabriek en de uitkijktoren in natuurgebied Duursche Waarden. Vanaf dat punt is het een klein stukje lopen naar Fortmond. Het pontje knoopt daarmee Veluwe en Sallandse wandel- en fietsroutes aan elkaar.

Bron: *De Stentor* 8 juli 2004

Wandelroute over Ganzendiep vertraagd

Begin juli had je al de Ganzendieproute bij Kampen moeten kunnen lopen. Alleen het Kleemanspontje, nodig om het Ganzendiep ten noorden van Kampen over te steken, is nog niet in de vaart. Al vijf jaar wordt over het pontje gepraat. Het zou eerst al in 2002 in de vaart komen. Toen staken financiën een spaak in het wiel. De oorzaak van de huidige vertraging ligt in het door een onderaannemer niet tijdig en in orde kunnen leveren van de ketting van het pontje. In het slechtste geval levert het een uitstel op van enkele maanden. Pas als het bootje in de vaart komt, zal de (begin juli al gepresenteerde) wandelroute te koop zijn.

Bron: *De Stentor* 7 juli 2004

Wandelen met als thema 'Verdediging'

Open Monumenten Dagen – het weekend van 11 en 12 september – staan dit jaar in het teken van 'Verdediging'. TeVoet sluit hierbij aan door in dat weekend enkele 'verdedigings-wandelingen' te organiseren. Wandelen met een verhaal. Het verhaal van de verdedigingswerken. Van wat daar nog in het landschap van is te zien. En hoe die het landschap hebben bepaald.

Van de meeste wandelingen is in deze Lopend Vuur een routebeschrijving opgenomen zodat je hem zelf op een later tijdstip (nog eens) kunt lopen. Bij enkele wandelingen was dat om uiteenlopende redenen niet mogelijk, bijvoorbeeld omdat speciaal toestemming was gevraagd voor betreding. Tijdens de wandelingen een bezoek aan een 'open monument' of toelichting erover.

Langs de Eem

De Grebbeliniedijk langs de Eem bij Amersfoort is prachtig wandelgebied. Rust vlak bij de stad, afwisselend lopen op de grens van natuur, boerenland en rivier, grenzend aan de enorme open ruimte van de Eempolders. Met een verhaal over de Grebbelinie tijdens de Tweede Wereldoorlog. Helaas is de dijk voor wandelaar niet toegankelijk. TeVoet Utrecht kreeg toestemming voor twee begeleide wandelingen.

Grebbelinie

De liniedijk langs de Eem was onderdeel van de Grebbelinie, die liep van Rhenen tot Spakenburg. Bij dreiging van een buitenlandse inval werden grote delen van de Gelderse Vallei met behulp van deze linie onder water gezet. De linie functioneerde van midden achttiende eeuw tot en met de Tweede Wereldoorlog.

Ten noorden van Amersfoort zijn meerdere restanten van de Grebbelinie te vinden, zoals het Werk aan de Glashut (de Schans), de Grebbeliniedijk en het Werk bij Krachtwijk. Aarden wallen met betonnen kazematten. De wandelroute start aan de rand van Amersfoort bij de Schans. Loopt vervolgens over particulier terrein van woonbooteigenaren naar het begin van de Grebbeliniedijk. Na 4 kilometer buigt de route van de dijk af

bij het Werk bij Krachtwijk. Dit deel van de wandeling staat in teken van verdedigingswerken.

Mobilisatie

Augustus 1939 mobiliseerde Nederland vanwege de Duitse dreiging aan onze grens. De Grebbelinie was onze hoofdverdedigingslinie. Het gedeelte ten noorden van Amersfoort was kwetsbaar doordat het maar moeilijk onder water gezet kon worden. Rondom het dorp Hoogland, nu onderdeel van Amersfoort, was zoals de naam al zegt het land hoger gelegen. Meerdere voorposten moesten de vijand daar stuiten. Na de Duitse aanval op 10 mei 1940 werd de bevolking van Hoogland met het vee geëvacueerd naar Edam in Noord-Holland. Het land werd onder watergezet en 50 boerderijen, huize

Coelhorst op het gelijknamige landgoed langs de Eem en woningen in het schootsveld werden verbrand. Nederland capituleerde na het bombardement op Rotterdam, voordat er een schot bij Amersfoort was gevallen.

Wederopbouw

Het vervolg van de wandeling wordt gekenmerkt door schade aan gebouwen in het gebied vanwege ingebruikname van de Grebbelinie. Bewoners die na de capitulatie terugkeerden vonden het gebied bedekt onder een opgedroogde laag algen. Daarnaast veel vernielde huizen en boerderijen. Doordat niet alleen direct voor de linie maar ook voor de voorstellingen bebouwing was platgebrand. Achteraf gezien voor niets omdat er niet is gevochten bij dit deel van de Grebbelinie. De hoofdaanval vond plaats bij Rhenen.

Al in 1940 werd begonnen met herbouw van de boerderijen door Bureau Wederopbouw Boerderijen. De bewoners konden aanspraak maken op een vergoeding voor beschadigde en gesloopte gebouwen. Eigenaren kregen richtlijnen voor indeling van het pand maar waren vrij in de keuze van de architect. Het gevolg was dat deze zogenaamde herbouwboerderijen, en ook woonhuizen, in vrijwel dezelfde stijl werden gebouwd. Naast de rode baksteen en rode pannen is het kenmerk van wederopbouwboerderijen de gevelsteen met een uit het vuur herrijzende leeuw. Goed zichtbaar in de voor- of zijgevel.

Hoogland

Na de Grebbeliniedijk is aan de Slaagseweg een drietal wederopbouwboerderijen te zien. Deze weg gaat over in de Coelhorsterweg. Helaas is landgoed Coelhorst van Natuurmonumenten niet toegankelijk. Op Coelhorst staan een aantal a-typische wederopbouwboerderijen, in de

vervolg op pag. 30

Kazemat uit 1939 in Grebbelinie (foto Jan Boogaard)

Wierickeschans en Oude Hollandse Waterlinie

Een afwisselende wandeling via de Reeuwijkse Plassen en de Prinsendijk naar de Wierickeschans. Een rondleiding in dit verdedigingswerk van de Oude Hollandse Waterlinie maakt onderdeel uit van de wandeling. Via het jaagpad langs de Oude Rijn wordt het eindpunt station Bodegraven bereikt.

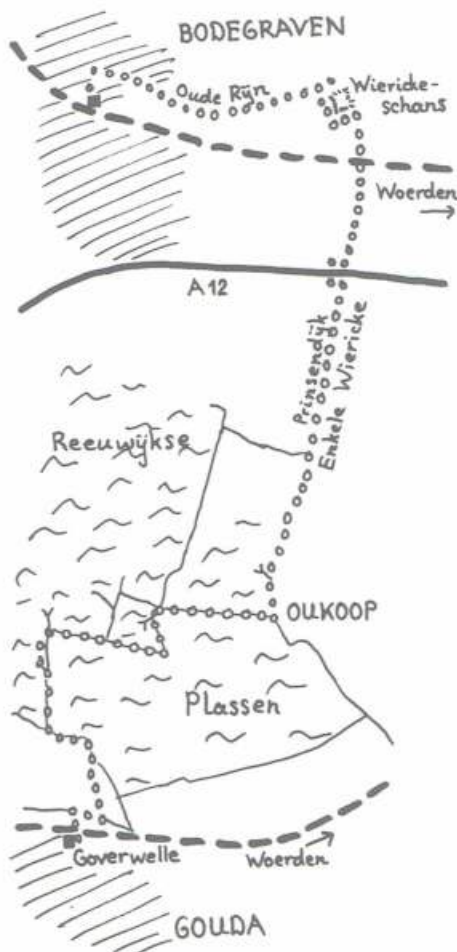
Goudse Hout

Vanaf voorplein station Goverwelle tunnel in. Fietspad volgen. In de bocht de weg oversteken, Achterwillensweg in. Na 250 m over houten bruggetje LA. U komt nu in de Goudse Hout. Bij splitsing het wandelroutebordje van de Goudse Hout Route volgen (dus over een bruggetje een verhard paadje in noordelijke richting). Voor het volgende bordje van de Goudse Hout Route RA over een plank over een sloot. Paadje tussen bomen door volgen. Pad eindigt op een parkeerplaats. LA asfaltweggetje op en vervolgens RA over ophaalbrug, Korssendijk.

Reeuwijkse Plassen

De plassen waar U nu tussen door loopt zijn door turfwinning ontstaan. Men is hier rond 1730 mee begonnen.

U passeert een tweede ophaalbrug. Bij het bordje Elfhoeven LA, het gras op, en richting

- o-o-o wandelroute
- ~ Reeuwijkse Plassen
- Y wegwijzer
- station
- plattelandsweg

vervolgen langs het water. Op het asfaltpad RA. U komt weer op de Korssendijk, LA. De Korssendijk maakt een bocht naar rechts en heet nu Ree. Weg vervolgen over ca. 1,2 km. Weg maakt bocht naar links. Na 500 m op kruispunt van wegen RA de Nieuwbroeksedijk op. (U kunt nu de rood/witte markering volgen t/m de Kippenkade). Op driesprong LA, Oukoope Dijk. U loopt tot aan het witte hek. Hier begint de Kippenkade.

Kippenkade

Deze oude kade vormt de scheiding tussen polder Sluipwijk en Oukoop Noord. Deze polders zijn in beheer bij Staatsbosbeheer.

De Kippenkade uitlopen. U komt nu op de Prinsendijk. Op de Prinsendijk LA.

De Wierickes

Het water waar we nu langs lopen heet de Enkele Wiericke. Parallel aan de Enkele Wiericke loopt anderhalve kilometer naar het oosten de Dubbele Wiericke. Deze watergangen zijn in de 14e eeuw gegraven voor de waterhuishouding. Ze verbinden de Oude Rijn en de Hollandse IJssel. Als gevolg van de inklinking liggen de Wierickes nu veel hoger dan het omliggende land. Behalve voor de waterhuishouding van de omliggende polders waren de beide Wierickes in het verleden ook van strategisch belang. Het gebied maakte deel uit van de Oude Hollandse Waterlinie. Deze werd in de 16e en 17e eeuw aangelegd om het gewest Holland te beschermen. De belangrijkste verdedigingswerken in deze linie waren Muiden bij de Zuiderzee, Bodegraven (hoofdkwartier van prins Willem III), Goerjanverwellesluis bij Hekendorp, Schoonhoven en Gorinchem. Het gebied tussen Schoonhoven en Muiden kon onder water worden gezet tot een diepte van 30 cm. Het land was dan te drassig om op een paard doorheen te gaan, maar te ondiep om met een schuit overheen te varen. De Hollanders konden zich redden door platbodemschuiten te bouwen.

Toen in het rampjaar 1672 de waterlinie in werking was gesteld slaagde het Franse leger van Lodewijk XIV er toch

in om, dankzij de strenge vorst, de Oude Hollandse waterlinie over te steken. De Fransen trokken met 800 man voetvolk en 1400 paarden over het ijs. Bij de plotseling invallende dooi verwoestten de Fransen bij terugtrekken en passant de stad Bodegraven. Prins Willem III concludeerde dat de oude waterlinie versterkt moest worden. Hij zorgde voor de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens verstevigde hij de westelijke dijk van de Enkele Wiericke. Sinds die tijd heet deze dijk ook Prinsendijk.

2 Km doorlopen tot aan de A12. Op de parallelweg LA. Na 100 m RA via tunnels onder de A12 door. Na tunnels RA en weer LA. U loopt nu weer over de Prinsendijk. Fietspad kruisen, spoorbaan oversteken. De onverharde Prinsendijk is nu een asfaltweggetje geworden. Voor U in het groen ligt de Wierickeschans. Het asfaltweggetje blijven volgen. Aan het eind de drukke weg oversteken en RA over het jaagpad (fietspad). Na 200 m is rechts de ingang van de Wierickeschans.

Wierickeschans

Deze schans is in 1673 gebouwd op de plaats waar stadhouder Willem III in het rampjaar 1672 zijn hoofdkwartier had. Begin 19e eeuw verloor het Fort haar verdedigingsfunctie en werd Hoofddepot voor Rijks Buskruit, later (tot 1960) een munitiedepot. Sinds 1998 is het Fort in handen van Staatsbosbeheer. Zie voor meer info: www.fort-wierickerschans.nl.

De Oude Rijn

Na het bezoek aan de Wierickeschans steekt U de weg weer over en gaat U LA over het jaagpad richting Bodegraven. U blijft het jaagpad 2,5 km volgen (verbreedt zich aan het eind) tot aan de tweede brug over de Oude Rijn. U bent dan in het centrum van Bodegraven aangekomen. LA Brugstraat in. Van Tolstraat oversteken en weg vervolgen via de Prins Hendrikstraat. Deze straat uitlopen. U komt uit op het Stationsplein.

Wierickeschans praktisch

- **Begeleide wandeling:** zaterdag 11 september, vertrek om 10.30 uur voorpleintje station Gouda Goverwelle
- **Traject:** Gouda Goverwelle – Bodegraven
- **Afstand:** 17 km waarvan 30% onverhard.
- Het verharde deel bestaat uit smalle autoluwe weggetjes en het jaagpad (fietspad) langs de Rijn.
- **Informatie** bij Eeffien Huizing, tel. 0182-501483 (of 0172-426714)
- **OV-info:** Vanaf Bodegraven vertrekken elk half uur treinen naar Woerden en Alphen a/d Rijn. Ook rijdt er een bus naar Gouda. Langs de Wierickeschans rijdt een belbus naar Woerden: 1 uur van tevoren bellen, 0900-8853.

De vesting Bourtange

In samenwerking met Het Groninger Landschap organiseert TeVoet een rondwandeling over de verdedigingswerken van de vesting Bourtange. De wandelaars kunnen rekenen op veel informatie over ontstaan en opbouw van de schans en de uitbouw tot vesting. Veel veldslagen zijn er niet geweest. De gidsen zullen zeker uitleggen hoe dat komt.

We lopen onder leiding van een gids buiten de vesting om tot over de grens. Terug gaan we over de soldaten paden tot aan de vesting, om onderlangs de buitengracht terug naar het startpunt te gaan. De gids vertelt u over de diverse vestingwerken en het doel vanuit de geschiedenis.

Na de rondleiding buiten de vesting zal een tekening uitgedeeld worden waarmee de bezoekers zelf de vesting van binnen kunnen bekijken.

Start bij het infocentrum buiten de vesting. Verlaat het infocentrum aan de voorkant, ga LA en na de brug direct RA de Contrescarp op.

(1) Lopend boven op de Contrescarp, een bedekte weg met buitengracht, ziet u de vesting met twee Ravelijnen. In 1580 was het de bedoeling om de Spaanse vijand vanuit de stad Groningen, noordelijk van de vesting, te weerstaan. In 1594 werd de schans "gekeerd" wat betende dat het "front" naar het oosten werd gericht..

Blijf de Contrescarp volgen.

(2) Reeds in 1630 ontdekte men dat het gebied rond de vesting begon te verdrogen. Om dit te verhelpen werd ten zuiden van de vesting in de Ruiten A een dam gelegd. Hierdoor vloede het water via het reeds gegraven Moddermansdiep naar de vesting. Hier rechts is de uitloop nog te zien.

Volg de Contrescarp tot de brug naar de Ravelijn.

(3) Naar de vesting toe kijkt u uit over het Kroonwerk dat in 1606 gebouwd is. Dit bestaat uit een Bastion in het midden en twee halve bastions aan de kanten. De lange zijden (courtines) zijn hier bedekt door een Ravelijn (1742). Let u eens op dat elk 'voorwerk' dat vóór de vesting ligt, lagere wallen heeft zodat het schootsveld voor elk stuk geschut vrij blijft.

Ga nu over de brug de Ravelijn op. Hier rechts aanhouden. Ga over de brug de 'Halve Maan' op.

(4) Er zijn hier diverse passieve verdedigingsmiddelen te zien zoals de pallisade in het water, de doornhagen op de wal-kanten aan de vestingszijde en de Halve Maan waar u nu op loopt. De vesting is nu herbouwd in de grootste omvang zoals die was in 1742, echter zonder het Lunet dat enige tijd vóór het Glacis lag. Ook de Hoornwerken hadden slechts een kort bestaan.

Vervolg de weg over de laatste brug. Blijf de asfaltweg volgen tot de grens.

(5) Terugkijkend zien we de vesting zoals dat vele malen geweest is, b.v. in 1665 met de dreiging van "Bommen Berend" in de lucht. Er was nog een bezetting van 50 man maar het schootsveld was afgedekt met bomen, huizen en struiken. De heggen waren verdord en de bruggen kapot zodat je niet veel kon verwachten. Kunt u zich voorstellen dat men nu het herstel even voorspoedig ter hand zou nemen als toen? U zou dan naar de vesting toe ALLES kaal zien!

(6) Links zijn in de bosrand de restanten te zien van de oude Linie. Deze is in 1796 door de Fransen gelegd. De Linie hier is 637 meter lang en heeft centraal een bastion geflankeerd door 2 redans en batterij.

Direct na de grens LA de Duitse grensweg ingaan.

(7) In de tijd dat de vesting gebouwd werd was de grens als landscheiding wat minder duidelijk. Over de grens in Lieroot lag bijvoorbeeld een Nederlands garnizoen. Op dit zandpad heeft u een goed zicht op de Linie links van u.

Het eerste pad LA en door hekje gaan tot op de Soldatendijk.

(8) Hier ligt een infoplaat in de dijk Ga de Soldatendijk RA op en later met de bocht mee naar links de Soldatendijk vervolgen.

(9, 10) De Soldatendijk is een leidijk die in 1672 werd aangelegd. Het was de bedoeling het opgestuwde water uit het Moddermansdiep langer rond de vesting vast te houden. Om toch iets te kunnen

reguleren werd er iets ten oosten van de redoute een sluisje in de Soldatendijk gelegd.

Na de met sluis brug over de Leisloot RD naar de Redoute.

(11) De Redoute is aangelegd om de Soldatendijk te beschermen tegen onder meer de boeren. Die wilden niets liever dan het water zo snel mogelijk lozen. Zowel deze dijk als die langs het Moddermansdiep werden regelmatig door gestoken om het water kwijt te raken. Overigens heeft de redoute een bezetting gehad van 20 man en bezat 6 zesponders als hoofdbewapening. Nu niet direct iets om lastige boeren aan te vallen.

De route vervolgen door voor de Redoute LA te gaan en door het hekje. Daarna direct LA het linker pad langs de leisloot volgen. Een weg oversteken en het graspad verder volgen. De dam rechts overgaan en LA de gracht volgen.

(12) U loopt nu weer naast de vesting en wel langs de buitengracht. Het wandelt prachtig tussen de bomen maar voor een vesting is dit uiteraard een onmogelijke situatie. Gelukkig is de vesting als verdediging nu niet nodig!

Blijf de buitengracht volgen tot de brug. Hier RA naar het infocentrum.

Vesting Bourtange praktisch

Begeleide wandeling: zaterdag 11 september. Vertrek met TeVoet-gidsen om 10.00 uur en om 14.00 uur vanaf het infocentrum vesting Bourtange (Willem Lodewijkstraat 33). Op de tussenliggende uren met gidsen van Het Groninger Landschap.

Afstand: rondwandeling van 8 km

Informatie: Eduard Korpel, tel. 0522-251304

OV-info: Bourtange is op zaterdag lastig met OV te bereiken. Voor de wandeling om 14.00 uur kan vanaf Winschoten (vertrek om 12.38) met bus 14 naar Vlagtwedde worden gereisd, daar overstappen op 'taxivast' lijn 70 (alleen bij reizen met meer dan 3 personen reserve- 0900-2022022); aankomst in Bourtange om 13.15 uur. Terug elk uur tot 17.19 uur. Je kunt ook met CVV vanaf Scheemda reizen.

Burcht, baken en bastion

Voorne heeft heel wat historie te bieden. Menigeen zal de vestingsteden Brielle en Hellevoetsluis kennen, sommigen wellicht ook de ertussen gelegen forten van de voormalige Hollandsche Waterlinie. Minder bekend zijn echter het Openluchtmuseum De Duinhuisjes, de Biber-bunker, de Burcht van Oostvoorne en de Stenen Baak.

Met het thema verdediging als leidraad voert deze route van de Burcht van Jacoba van Beieren via een onverhard traject van het Voornepad naar de Stenen Baak en van daar naar de vestingwallen van Den Briel. Op Open Monumenten Dag wordt de permanente expositie in de Stenen Baak officieel geopend. Boven op de toren is een uitzichtplateau gemaakt.

De route is deels gemarkeerd met geel-rood-gele stickers van het Voornepad. Het is een spannende wandeling voor kinderen.

1. Verlaat het VVV-kantoor en sla meteen RA om een bezoek te brengen aan de Burcht (op Open Monumenten Dagen geopend; op een later tijdstip kunt u de sleutel ophalen bij het VVV-kantoor).

In de 12e eeuw was Oostvoorne een klein eiland. Om dat te kunnen verdedigen tegen aanvallen van over het water werd in de 12 eeuw, in opdracht van de Heren van Voorne, een burcht gebouwd. Op een zandheuvel, omringd door een gracht, werden een ringmuur, een poorttoren en een Donjon (woontoren) gebouwd. In deze Burcht kon men zich terugtrekken bij aanvallen van buitenaf. Door op duinhoogte te bouwen was er uitstekend zicht op de zee en de Maasmonding. In de 16e eeuw raakte de burcht in verval en verwerd tot een ruïne. De stenen van de Donjon werden gebruikt om een vuurbaak op de Heindijk te bouwen. Nadat in begin 20ste eeuw de fundamenten waren blootgelegd, vond een restauratie plaats die een indruk kan geven van de voormalige Burcht.

Wonen deed het geslacht Van Voorne in de voorburcht: de Voorhof. Naast woon- en dienstgebouwen was er de Sint-/Pancreaskapel. Het gehele complex was ommuurd, met een ingang aan de Zwartelaan. Op het weiland voor de Burcht zijn oneffenheden te zien die op

Uitzicht vanaf Stenen Baak (foto Henk Trouwborst)

Bastion vestingwallen Den Briel

de restanten van deze gebouwen wijzen. Al meer dan 30 jaar worden in de maand juni Jacoba van Beieren en Frank van Borselen feestelijk ontvangen. Verwijzend naar de 15e eeuw, toen ze elke zomer naar hun zomerverblijf kwamen aan de Hofwei.

2. Loop terug langs het weiland, steek de straat over en ga RA Neem daarna de eerste straat links (Zwartelaan).

Aan uw rechterhand ligt op de hoek Huize Overburgh, oorspronkelijk deel uitmakend van de Voorburcht. In de 14e eeuw stichtte Machteld van Voorne hier een kapittel, met bijbehorende kapel. Halverwege de Zwartelaan, aan uw linkerhand achter het hek, kunt u de fundering zien van een grote achtkantige stenen toren die hier in de 14e eeuw als vuurtoren van ca. 20 m. hoog gebouwd werd. Boven was een open gedeelte voor open vuur. De toren maakte deel uit van een baken- en tonnensysteem om veilig van en naar Brielle te kunnen varen. In 1552 werd de Vuurbaak (net als de Donjon en de kerktoeren) gesloopt, uit vrees dat de Fransen ze als baken konden gebruiken voor een aanval vanuit zee. Ook deze stenen zouden later gebruikt worden voor de Vuurbaak aan de Heindijk.

3. Volg de weg (wordt fietspad) tot het fietspad langs de boulevard en sla hier RA. Dit fietspad blijven volgen tot na een bocht naar links (ANWB-wegwijzer Y-3552/1). Oversteken en LA over het voetpad onder het viaduct door. Vanaf hier kunt u de geel-rood-gele stickers van het Voornepad volgen. Beknopte routebeschrijving: Tweede weg rechts: Gorslaan. Na 300 m. LA (Enk) en direct het graspad omhoog volgen. Bovenaan RA over de grasdijk (Zanddijk). Einde LA tot het strand, RA strand aflopen, einde duinpad in. Pad RD volgen, over een klein strandje, RA en meteen weer LA over een houtsnipperpad. Na ca. 750 m., vlak voor een wit metalen hek, RA over een schelpenpad, later graspad. Bij twee slagbomen RD. Fietspad oversteken, grasdijk op en LA naar de Stenen Baak.

Na het beëindigen van de vijandelijkheden met Frankrijk kon er opnieuw een vuurbaak gebouwd worden, maar nu op een gunstiger positie: aan de Heindijk. Aanvankelijk waren de vuurbakens van hout, om in tijden van vijandelijkheden gemakkelijk afgebroken te kunnen worden. De eerste Stenen Baak verrees in 1556, opgetrokken uit stenen van de afgebroken Donjon van de Burcht in Oostvoorne en de stenen vuurtoren aan de huidige Zwartelaan. Al na 9 jaar werd de baak weer afgebroken en vervangen door houten opvolgers. Hoewel deze torens snel afgebroken konden worden, vlogen ze ook snel in brand. Boven op de toren werd immers een vuur ontstoken om de zeelieden een veilige weg naar Brielle te wijzen. Daarom werd na 1633 toch weer voor steen gekozen. Naast baken was de Stenen Baak ook uitkijkpunt en na verloop van tijd: verdedigingspunt, met name tegen de Engelsen. De Stenen Baak werd omgeven door een verdedigingsbolwerk. Er werden kannonnen geplaatst en soldaten gelegerd. Daartoe verzezen er een kruithuis en barakken. De 16 meter hoge toren is onlangs grondig gerestaureerd en ook de omgeving is in oude glorie hersteld: de vorm van een laat 18e eeuwse kustbatterij. Boven op de toren is een uitzichtplateau gemaakt en binnenin is een expositie ingericht. Daar is o.a. de blaasbalg te zien, die gebruikt

werd bij het verhitten van kogels in de Kogelgloeioven. Het gebouwtje uit 1782 werd in 1954 opgegraven en gerestaureerd. Met de gloeiende kogels werden de houten schepen van de vijand in brand geschoten.

Eind 19e eeuw begon men zich te realiseren, dat de kustbatterij ook een keerzijde had: bij verovering door vijandelijke troepen zou ze gebruikt kunnen worden om Brielle in brand te schieten!

4. Loop langs de Stenen Baak, ga het trapje af naar beneden en volg het schelpenpadje; daarna RA en meteen LA het fietspad op. Na ca. 2 km RA. Oosterlandsedijk en op de splitsing RA de Van Bloys Treslongweg in. Bij het bordje Langesingel een voetpad benedendijks ingaan. Het komt uit op een asfaltweg (Rochus Meeuwiszoonlaan). Hier RA over de brug, Direct na de brug weer RA over het voetpad over de vestingwal.

Al snel ziet u aan uw linkerhand de restanten van de Noordpoort, met daarachter het eerste Bastion: het Kijkpaal- of Noordbolwerk. Een bastion is een vijfhoekige, gemetselde of aarden uitbouw van een verdedigingswal of muur. Tijdens uw wandeling over de vestingwallen passeert u er nog meer.

5. Na ruim 600 m. komt u over de Langepoort. (Wie nog wat meer van Brielle wil zien, gaat ca. 50 m. na de Langepoort RA een trappetje af en loopt RD via de Langestraat tot het Wellerondom. Vlak voor u ligt het VVV-kantoor voor meer informatie. Wie naar de bushalte wil, volgt de route vanaf punt 6.)

De huidige vestingwerken dateren grotendeels uit de 18e eeuw. Ze zijn uitgevoerd door Menno van Coehoorn volgens het Oudnederlandse vestingstelsel, waarvan Simon Stevin (1548-1628) de grondlegger was. Op het informatiebord boven op de Langepoort kunt u de voornaamste kenmerken ervan lezen en ter plekke bekijken.

De oorspronkelijke "stadsvesten" bestonden vml. uit een gracht met omwalling, waltoren en -poorten. In begin 14e eeuw bestonden de vesten nog uit hout. Later die eeuw is er sprake van een stenen omwalling met aarden bekleding: deze waren beter bestand tegen aanvallen met slingerende stenen en vuurpijlen, die toen hun opgang deden. Met het onderhoud was het slecht gesteld omdat het zeer kostbaar was: slechts in geval van nood werden de vestingwerken opgeknapt.

Binnen de Vestingwallen is nog veel dat herinnert aan het garnizoensverleden van Brielle, zoals de Provoost (militaire

vervolg op pag. 30

Vanaf Fort Jutphaas over de Nieuwe Hollandse waterlinie

De Nieuwe Hollandse Waterlinie is grotendeels gerealiseerd in de 19e eeuw, vanaf 1815. Tussen Zuiderzee en Biesbosch kon als dat nodig was een brede strook land onder water worden gezet. Vanaf de forten kijk je uit over een landschap dat in honderden jaren nauwelijks is gewijzigd.

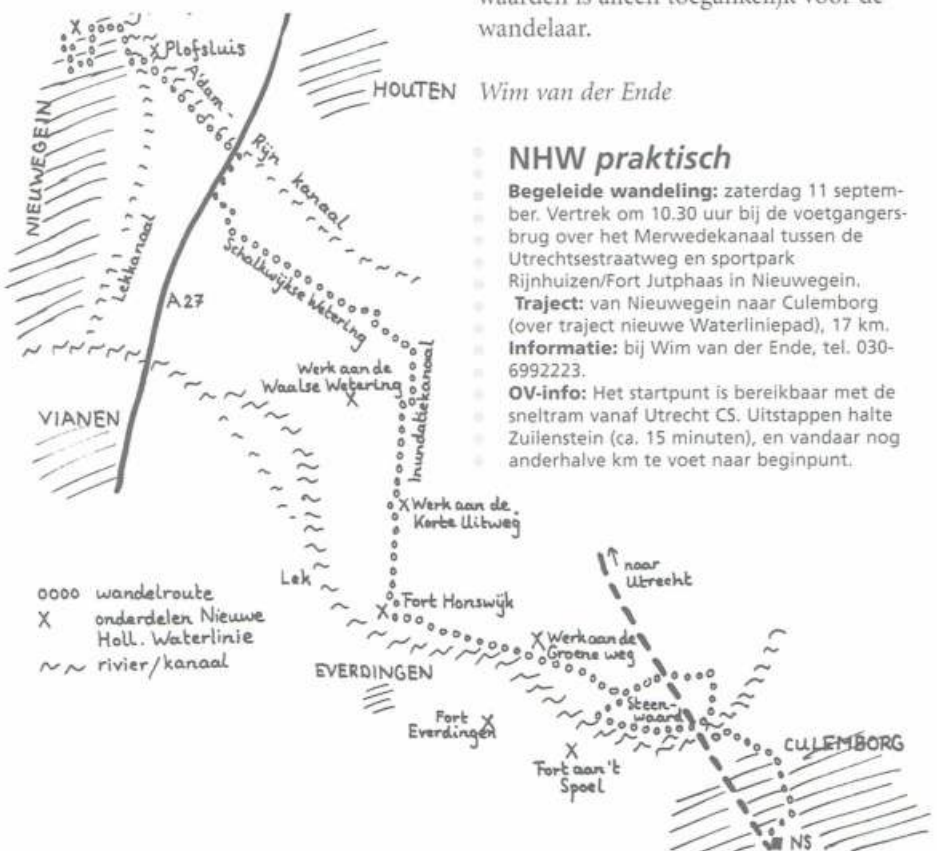
De tocht voert langs forten, linedijken en inundatiekanalen. Onderweg zal er veel aandacht zijn voor de landschappelijke gegevens waarvan het militaire denken in de 19e eeuw gebruik dacht te kunnen maken in tijden van dreiging en oorlog. Een brede zone in het landschap zou onder ondiep water gezet kunnen worden waardoor een vijand gestopt zou worden in zijn opmars naar het economische, bestuurlijke en politieke hart van Nederland. Overal in het landschap zijn sluisjes, schuiven en schotballen te vinden door welke het via inundatiekanalen aangevoerde water over het omringende land zou stromen. Al deze objecten, grotere en kleinere, werden beschermd met militaire forten en verschansingen. Na de introductie van het vliegtuig en de voortgaande technologische ontwikkelingen rond vuurwapens en kanonnen bleek de Waterlinie niet meer aan te passen en werd overbodig. Er is heel veel van de linie terug te zien. Het landschap is immers in de ruimtelijke ordening lange tijd beschouwd als een militair landschap en is op dit stuk eigenlijk nog redelijk onaangestast. De

Werk aan de Waalse Wetering (foto Wim van der Ende)

grotere objecten waar de tocht langs voert spreken beslist tot de verbeelding: dichtbij Fort Jutphaas ligt de Plofsluis boven het Amsterdam-Rijnkanaal en daarachter strekt zich de grote inundatievlakte uit langs de Schalkwijkse Wetering. Veel vuurkracht kon worden opgesteld bij het Werk aan de Waalse Wetering en Het Werk aan de Korte Uitweg. Dit fort stond via een Gedekte Gemeenschapsweg in verbinding met Fort Honswijk aan de Lek. Een belangrijk fort, ook ter verdediging van de rivier en een belangrijke inundatiesluis in de dijk. Culemborg aan de overkant is dan dichtbij en het pad door de uiterwaarden is alleen toegankelijk voor de wandelaar.

Wim van der Ende

NHW praktisch

- **Begeleide wandeling:** zaterdag 11 september. Vertrek om 10.30 uur bij de voetgangersbrug over het Mervedekanaal tussen de Utrechtsestraatweg en sportpark Rijnhuizen/Fort Jutphaas in Nieuwegein.
- **Traject:** van Nieuwegein naar Culemborg (over traject nieuwe Waterliniepad), 17 km.
- **Informatie:** bij Wim van der Ende, tel. 030-6992223.
- **OV-info:** Het startpunt is bereikbaar met de sneltram vanaf Utrecht CS. Uitstappen halte Zuilenstein (ca. 15 minuten), en vandaar nog anderhalve km te voet naar beginpunt.

vervolg van pag. 29

gevangenis), het Arsenaal (opslagplaats voor o.a. de affuiten: onderstellen voor kanonnen), de Infirmerie (hospitaal), de Turfschuur (opslagplaats voor turf voor het garnizoen) het Hoofdwachtgebouw (waar de wachten over de verschillende poorten verdeeld werden) en de Sloepenloods (die tussen 1870 en 1922 door het Korps Torpedisten gebruikt werd).

6. Voetpad over de wallen blijven volgen (nog zo'n 600 m.) tot de kruising met de autodoorgang. Hier RA Pieter van de Wallendam en naar de stoplichten lopen. Links vindt u de bushalte richting Oostvoorne; aan de overzijde naar Spijkenisse.

Burcht, baken en bastion *praktisch*

Traject: Oostvoorne – Brielle

Afstand: ca. 12,5 km.

Startpunt: bij het VVV-kantoor Oostvoorne, Hoflaan 6; eindpunt: busstation Brielle

Let op: geen begeleide wandeling! Wel is op 11 september bij de VVV gratis een routefolder met achtergrondinformatie af te halen.

Informatie: Jannie Trouwborst, tel. 0181-641053

OV-info: Oostvoorne en Brielle zijn bereikbaar met bus 103 vanaf Spijkenisse Metrostation Centrum. Dagelijks 4x per uur, op zaterdag 2x en op zondag 1x per uur. In Oostvoorne uitstappen bij halte Ruy, bordjes VVV volgen.

vervolg van pag. 25

verte vanaf de weg te zien. Kapel Coelhorst aan de rand van het landgoed is op Open Monumentendag geopend. Deze middeleeuwse kapel is sinds 1843 de grafkapel van de adellijke eigenaars van het landgoed. Na de rustige binnenwegen door een afwisselend hoevenlandschap loopt de route, na het oversteken van de provinciale weg, door het oude deel van Hoogland.

Bij de rotonde aan het begin van het dorp het oorlogsmonument 1940-1945. In april 1945 is er bij de bevrijding van Nederland in het gebied hevig gevochten tussen Duitsers en Canadezen. Op het monumenten staan de namen van de burgerslachtoffers. Via de Hamseweg kruisen we de Van Boetzelaarlaan. Hier staat na ongeveer 100 meter aan de linkerzijde de boerderij van de familie Kok. Een boerderij die in mei 1940 op het nippertje niet in de as werd gelegd. Nederlandse militairen hadden de leegstaande boerderij al met petroleum overgoten toen de Heidemij, die bij de boerderij werkte aan verlegging van de

Antitankwal bij Katwijk

In samenwerking met de Duinwaterleiding Zuid-Holland organiseert TeVoet een wandeling door de duinen bij Katwijk met bezichtiging van de antitankwal in het natuurgebied Berkheide. Omdat de tocht door een natuurgebied gaat waar de rust niet te zeer verstoord mag worden, is de deelname beperkt tot 25 personen per keer.

Antitankwal *praktisch*

Begeleide wandeling: zondag 12 september. Vertrek om 11.00, 13.00 en 15.00 uur bij de Sufitempel in Katwijk.

Duur: ca. anderhalf uur.

Aanmelden: van 6 t/m 11 september tijdens kantooruren op tel. 071-5171081.

Fort de Roovere

Fort de Roovere is in 1628 aangelegd op een hoge zandrug en vormt met twee andere forten en het Halsters Laag de West-Brabantse Waterlinie. Door inundatie via een sluis bij Steenberg kon het gebied tussen de vestingen Steenberg en Bergen op Zoom onder water worden gezet. Het doel van de linie was driedelig: het beschermen van Zeeland, het scheepvaartverkeer tussen

Zeeland en Holland en Bergen op Zoom.

Fort de Roovere *praktisch*

Begeleide wandeling: zondag 12 september. Vertrek om 11.00 uur vanaf station Bergen op Zoom.

Traject: Bergen op Zoom – Lepelstraat.

Afstand: 13 km.

Informatie: Els Bakker, tel. 0167-523486

OV-info: Terugreis vanaf Lepelstraat (halte Klutsdorp café Vossenjacht) met bus 111, uurdienst

Staats-Spaanse Linie

In Zeeuwsch-Vlaanderen zijn veel wallen, forten, schansen en linedijken te zien, overblijfselen van de Tachtigjarige Oorlog tussen de Staatse en de Spanjaarden. Er is nooit één linie geweest die de grens bepaalde tussen de vijanden. Er zijn meerdere linies, en dat is bijzonder.

Staats-Spaanse Linie *praktisch*

Begeleide wandeling: zaterdag 11 september. Vertrek om 13.00 uur vanaf busstation Hulst (Zandstraat).

Afstand: rondwandeling van 15 km.

Informatie: Harry Benschop, tel. 0413-212692.

OV-info: Hulst is bereikbaar vanaf station Breda met bus 19 (v. 11.22) of station Goes met lijn 20 (v. 11.19).

Eem, bezwaar maakte. Een granaat vernielde een hoek van de stal aan het einde van de oorlog. Het dichtgetimmerde huis links van de boerderij is in typische wederopbouwstijl. Verderop aan de rechterkant van de Hamseweg burgerhuizen in wederopbouwstijl. Aan de linkerkant van de weg voormalig landgoed Schothorst. Nu een stadspark. Aan het einde na de kruising zijn we weer aan het begin van de wandeling, de Schans.

Jan Bogaard

Langs de Eem *praktisch*

Begeleide wandeling: zaterdag 11 september. Vertrek om 14.00 uur vanaf De Schans, t.o. toegangshek van watersportvereniging De Eemkruisers; geen parkeerplaatsen!

Afstand: rondwandeling van ca. 10 km.

Aanmelden: bgrd@hetnet.nl. Deelname beperkt tot 20 personen. Bij meer aanmeldingen wordt de wandeling op 18 september herhaald.

Informatie: tel. 030-2442836

OV-info: Startpunt is vanaf station

Amersfoort bereikbaar met bus 2, halte Iskanderpad (zaterdag halfuurdienst). Dan nog ca. 5 minuten lopen.

Wandelpadennetwerk

Een inventarisatie door TeVoet Utrecht van de wandel (on)mogelijkheden in het Eemland ten noorden van Amersfoort vormde het begin van deze wandeling. Wat opviel is dat de dijken langs het riviertje de Eem midden in de lege polders tussen Amersfoort en het Eemmeer grotendeels ontoegankelijk zijn. Alleen een klein gedeelte ten noorden van snelweg A1 is toegankelijk. Daarnaast zijn er afgezien van doorgaande routes, Zuiderzee – en Utrechtspad, nauwelijks wandelmogelijkheden. De komend tijd probeert TeVoet Utrecht samen met andere organisaties de dijken langs de Eem open te krijgen voor wandelaars, én meer wandelroutes te realiseren. Waaronder deze Grebbeliniedijkwandeling. Want tot nu toe is het Eemland een lege vlek in het Utrechtse wandelpadennetwerk (zie ook de rubriek Uit de TeVoet-regio)

11 en 12 september 2004

Open Monumenten dagen

Zie voor TeVoet-wandelingen kader op pag. 32

Zondag 19 september 2004

Wandelcafé Arnhem

TeVoet Gelderland organiseert samen met Nivon en Bezoekerscentrum Sonsbeek het Wandelcafé Arnhem: wandelen met een thema. Deze zondag is het onderwerp Businesspark Arnhem (het oude Kematerrein): opmerkelijke architectuur in een mooi parklandschap, waarlangs we ter plaatse een rondleiding krijgen. We wandelen er naar toe vanaf Bezoekerscentrum Sonsbeek, en komen daar na afloop langs een andere route ook weer terug.

De totale afstand is ca. 12 km, maar wie nog korter wil kan na de rondleiding op de bus stappen.

Vertrek: 11.00 uur vanaf Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zijpendaalseweg 24a, Arnhem, 5 minuten lopen vanaf station Arnhem, uitgang Sonsbeekzijde. In het centrum is de koffie klaar vanaf 10.30 uur. Deelname aan het wandelcafé is gratis.

Informatie: Jan Altena van TeVoet, tel. 026-4450028 of Anneke Geselschap van het Nivon, tel. 026-4424984.

Zaterdag 25 september 2004

Flevoland – Pionierspad

Wandeling van Steenwijk naar Giethoorn van ca. 16 km. Door de kop van Overijssel met moerasgebied De Wieden en door 'Hollands Venetië'.

Vertrek: 10.30 uur vanaf treinstation Steenwijk. Terug vanaf Giethoorn: trein-taxi of regiotaxi N.W.-Overijssel (halte Ds. Hylkemaweg bij restaurant Het Zwaantje).

Informatie en aanmelden: Jan Frederik Lubbers, 0527-697706

Zondag 3 oktober 2004

TeVoettocht Gelderland

Wij gaan regelmatig TeVoettochten organiseren in onze mooie provincie. Deze eerste gaat door de heuvels van het Rijk van Nijmegen, waarbij we gebruik maken van delen van het Lingepad en het Pieterpad. De wandeling begint in Nijmegen en loopt onder meer via Beek en de Duivelsberg naar Groesbeek. Er is horeca onderweg en aan het einde. Lengte 19 km.

Verzamelen: Nijmegen, stationshal, 11.15 uur (uit Arnhem met de trein van 10.59). Vanuit Groesbeek gaat twee maal per uur een bus terug naar Nijmegen.

Informatie: Annie Jaspers, tel. 026-4427862 of Jan Altena, tel. 026-4450028

Zaterdag 9 oktober 2004

Flevoland – Pionierspad

Wandeling van Giethoorn naar Vollenhove van ca. 15 km. Door de Wieden, over een oud kerkpad, door Dwarsgracht en met het pontje bij Jonen over de Walengracht. De tocht eindigt op het kerkplein van het oude Zuiderzeestadje Vollenhove, dat dit jaar 650 jaar bestaat.

Vertrek: 10.45 uur in Giethoorn bij restaurant Het Zwaantje, Ds. Hylkemaweg. Vanaf Steenwijk met trein-taxi of regiotaxi N.W. Overijssel (min. 1 uur vooraf bespreken, tel. 0900-8294235). Voor de terugreis bus 71 naar Emmeloord of Zwolle.

Informatie en aanmelden: Jan Frederik Lubbers, 0527-697706

Zondag 10 oktober 2004

Zuid-Holland

Wandeling van 16 km door Midden-Delfland: route 1 van de wandelmap die in juni is uitgebracht door de Midden-Delfland Vereniging in samenwerking met TeVoet.

Vanaf Den Hoorn lopen we over de Tanthofkade en door het gebied van Midden Delfland naar de grens van Schiedam. Hier langs de rand van Schiedam/Kethel en Vlaardingen west. Langs de Vlaardingervaart met uitzicht op de Vlietlanden, eventueel stop bij café Vlietzicht en verder langs de vaart. Onder de trambrug door en langs de molen naar het centrum van Schipluiden..

Verzamelen: om 10.30 uur op het plein vóór het NS-station van Delft. We gaan eerst met bus 132 (vertrek om 10.42 uur) naar Den Hoorn, waar de wandeling begint. Vanaf Schipluiden weer met de bus terug naar Delft. Dus denk aan strippenkaart.

Informatie en opgave bij: Eef Boeve, tel.015-2126833

Zondag 31 oktober 2004

Wandelcafé Arnhem

TeVoet Gelderland organiseert samen met Nivon en Bezoekerscentrum Sonsbeek het Wandelcafé Arnhem: wandelen met een thema. Wij maken vandaag vanaf het bezoekerscentrum een mooie rondwandeling door de landgoederen Warnsborn en Lichtenbeek en krijgen daarbij uitleg van Frans

VAN HET BESTUUR

Kennismaken met Kees Rotteveel

Sinds de voorzomer ben ik adviseur van het TeVoet-bestuur. Ik ben lid vanaf het eerste uur en heb een paar jaar meegelopen in de regio Utrecht. Het komende jaar wil ik uitgebreid kennismaken met TeVoet en dan bekijken welke werkterreinen mij speciaal interesseren. In het verre verleden ben ik bestuurslid geweest van de Fietsersbond en wat recenter van ROVER. Maar verwacht van mij geen pleidooien voor asfalt of rails over voetpaden. Die moeten het liefst onverhard blijven.

Ik woon en werk in Leiden (beleidsmedewerker verkeer bij de gemeente) en in de zomermaanden heb ik ook nog een leven als reisleader bij SNP. Dit jaar heeft

me dat onder andere naar de Auvergne en het Lake District gebracht. Dat is inspirerend voor beter wandelen in Nederland.

Lopend Vuur

Meerdere leden hebben aangegeven wat moeite te hebben met het in Lopend Vuur gebruikte lettertje. Daarom is overgestapt op een ander lettertype. We hopen dat dit beter bevalt.

Door een vergissing bij de drukkerij heeft een aantal leden in het juni-nummer twee blanco-pagina's aangetroffen. Een volledig exemplaar is inmiddels toegezonden aan wie dat kenbaar heeft gemaakt. Mocht een komend nummer gebreken kennen, laat het op het redactie-adres even weten.

Open Monumenten Dagen

In het weekend van 11 en 12 september organiseert TeVoet een aantal wandelingen waarin het thema van van de Open Monumenten dagen van dit jaar centraal staat: 'verdediging'. Voor meer informatie over deze wandelingen (o.a. startplaatsen), zie de voorgaande pagina's in deze Lopend Vuur.

Wierickeschans

11 sept. om 10.30 uur, Gouda – Bodegraven, 17 km

Vesting Bourtange

11 sept. om 10.00 en 14.00 uur, rondwandeling 8 km

Langs de Eem

11 sept. om 14.00 uur, rondwandeling 10 km (aanmelden!)

Staats-Spaanse Linie

11 sept. om 13.00 uur, rondwandeling vanuit Hulst, 15 km

Nieuwe Hollandse Waterlinie

11 sept. om 10.30 uur, Nieuwegein/Jutphaas – Culemborg, 17 km

Antitankwal Katwijk

12 sept. om 11.00, 13.00 en 15.00 uur, rondwandeling (aanmelden!)

Fort De Roovere

12 sept. om 11.00 uur, Bergen op Zoom – Lepelstraat, 13 km

Oostvoorne-Brielle

geen begeleide wandeling

Stenen Baak op Voorne

Duurmeyer, voorlichter van Het Geldersch Landschap. De wandeling is ongeveer 15 km. lang en komt terug bij het bezoekerscentrum, je kunt ook desgewenst ongeveer halverwege op de bus stappen.

Vertrek: 11.00 uur vanaf Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zijpendaalseweg 24a, Arnhem, 5 minuten lopen vanaf station Arnhem, uitgang Sonsbeekzijde. Het centrum is open vanaf 10.30, met koffie. Deelname aan het wandelcafé is gratis.

Informatie: Jan Altena van TeVoet, tel. 026-4450028 of Anneke Geselschap van het Nivon, tel. 026-4424984.

Zondag 7 november 2004 Zeeland

Wandeling over de 'dijk van 1135' (zie Lopend Vuurroute) van Goes naar Wemeldinge, ca. 16 km. Met aandacht voor de vele bezienswaardigheden in Goes, Kloetinge en Wemeldinge.

Vertrek: om 11.15 voorplein station Goes. Terug met bus naar Goes of Kruiningen-Yerseke.

Informatie en aanmelden: Harry Benschop, tel. 0413-212692 (vanaf 1 november 's avonds)

Zondag 14 november Zuid-Holland

Een stevige rondwandeling vanuit Woerden, totale lengte, 22,5 km.

Vertrek: voorzijde station Woerden om 10.00 uur. Eerst langs de Oude Rijn naar

Nieuwerbrug, vervolgens onverhard langs de Wiericke tot voorbij Driebruggen en via enkele houtkades naar Papekop, om tenslotte via polderweggetjes en een vrijliggend fietspad Woerden weer binnen te lopen. Horeca in Papekop (na 16 km). Voor we op pad gaan, kan koffie worden gedronken bij de Oude Beus, het enige café in Woerden dat al vanaf tien uur haar deuren heeft geopend. Voor wie wil nog een 'nazit' in het kleinste kroegje van Woerden.

Informatie en opgave: Gijs Kuil; tel. 0348-402377

Zondag 14 november 2004 TeVoettocht Gelderland

Wij wandelen over een deel van het Trekvogelpad met beginpunt Brummen. We steken de IJssel over met het veer naar Bronckhorst, 'het kleinste stadje van Nederland', waar horeca is. Daarna door de Graafschap Zutphen, onder meer langs de Baaksche Beek en via het aardige dorpje Wichmond en het landgoed Hackfort naar het eindpunt Vorden, waar we via het oude kasteel (nu gemeentehuis) het station bereiken voor de terugreis. Afstand 18 km.

Verzamelen: station Brummen, 10.40 uur (trein uit Arnhem 10.00 uur, uit Zutphen 10.35 uur). Terug met trein naar Zutphen.

Informatie: Annie Jaspers, tel. 026-4427862 of Jan Altena, tel. 026-4450028.

Zaterdag 20 november 2004 Flevoland

Rondwandeling van ca. 16 km vanuit Vollenhove. Wandelen langs de rand van het oude en nieuwe land. Kennismaken met 'Op de Kuierlatten', wandelpaden door het Flevolandse boerenland.

Vertrek: om 10.30 uur vanaf 'De Eetkamer', Kerkplein 12 te Vollenhove. Vollenhove is bereikbaar met bus 71 van Zwolle naar Emmeloord.

Informatie en aanmelden: Jan Frederik Lubbers, 0527-697706

Zondag 12 december 2004 Wandelcafé Arnhem

In het laatste wandelcafé van dit jaar krijgen we een spannend reisverhaal. Carel Otten vertelt over zijn beklimmings van de berg Elbrus. En natuurlijk wordt er daarna gewandeld. Kijk voor nadere informatie in het volgend nummer van Lopend Vuur of op www.tevoet.nl.

Deelname aan de wandelingen is gratis voor leden van TeVoet en hun huisgenoten. Aan niet-leden wordt 2 euro gevraagd. Daarvoor ontvangen zij een recent exemplaar van Lopend Vuur.

TeVoet noch de organisator van de wandeltocht is bij schade tijdens de reis en/of wandeling aansprakelijk. Alle activiteiten van TeVoet staan ook vermeld op www.tevoet.nl.